

SZABADGONDOLAT

Felhívás előfizetőinkhez.

Az Új-Magyarországért indultunk harcba négy évvel ezelőtt és ma ott tartunk, hogy a vakmerő és tetterre kész reakcióval szemben a mai Magyarország fentartását is eredménynek kell tekintenünk. A tudás és a jólét útjára akartuk vinni az országot és ma minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy a tudatlanság és a nyomor hatalmai ne hajthassák végleg uralmuk alá hazánkat.

A haladás minden hívét csatasorba szólítjuk. Aki félre állt, amikor hódító hadjáratra hívtuk a kultúra ügyéért, annak csupán közönyét róhatjuk fel bűnéül, de aki a kultúra védelmi harcában hagyja cserben a lobogót, az árulója a haladás ügyének.

A *Szabadgondolat* negyedik évfolyamát azzal a bizalommal kezdjük meg, hogy akik eddig velünk voltak, továbbra is ki fognak mellettünk tartani, akik pedig eddig még távol állottak tőlünk, azokat a jó ügynek meg fogjuk nyerni.

Kérjük azokat az olvasóinkat akiknek előfizetése december végén lejárt, szíveskedjenek az előfizetést nekünk beküldeni, hogy lapunk szétküldésében fennakadás ne álljon be.

Tisza, Khuen és Scotus Viator.

A legújabb kor magyar politikájának nem ugyan elsőrangú és neat életbevágó, de érdekes kérdése Tisza István lélektani kritikája. Önmaga a felelősség fanatikusának hirdeti magát. Barátai providenciális államférfinek tartják. Ellenségei egy új Herostratest, egy új Macchia-vellit látnak benne.

Végérvényesen eldönti ezt a kérdést Scotus Viator könyve a délszláv kérdéstről (Die südslavische Frage im Habsburger Reiche von R. W. Seton-Watson (Scotus Viator) Berlin, Meyer & Jessen, 1913. 114-121. s köv. 1.), amely ugyan szóval sem említi Tisza István grófot, nem is foglalkozik a magyarországi eseményekkel, ellenben részletesen elmondja azonban a 80-as évek Horvátországnak történetét.

És ez a történet a leglesújtóbb kritikája annak az embernek, akinek joggal, vagy jog nélkül, de kétségbe vonták az épelműségét, akinél kétségbe vonták a politikai szándékok integritását, akinél kétségbe vontak mindent, kivéve – egyéniségének eredetiségét és önállóságát . . .

R. W. Seton-Watson könyvéből vitán felül és tisztán áll előttünk az a tény, hogy Tisza István gróf a valóságban egy minden eredetiség és önállóság nélküli felújítója egy régi recept szerint készült politikának, amely épen a legutóbbi napokban a saját teljes céltalanságát, csődről csődre bukducsolását ismét ékesen bizonyította be. Mert R. W. Seton-Watson könyve nem hagy kétséget atekintetben, hogy a mi gróf Tisza Istvánnak Hiszik, az valójában gróf Khuen-Héderváry Károly és hogy ugyanaz a politika ugyanazokkal a célokkal, ugyanazokkal az eszközökkel, ugyanazzal a frazeológiával, ugyanazzal a képmutatással és ugyanazzal az erőszakkal tolytatódik ma Magyarországon a magyar nép ellen, amely a magyar uralmat Horvátországban végérvényesen lejáratta.

Khuen Héderváry volt az, aki, mikor Tisza Kálmán 1883-ban Zágrábba küldötte, hogy Horvátországban „rendet teremtsen”, „már működésének elején higgadt energiáról, vasidegekről és tökéletes önuralomról tett tanúságot.” Nem pusztá túlzás, ha a horvátok Khuen-Héderváry Károly gróttban honfitársaik egész nemzedékének megrontóját látják. „Az ő nevéhez fűződik az a rendszer, amely lényegében abból állott, hogy a független és jellemes avagy eleven nemzeti érzéstől áthatott férfiakat minden nyilvános pályától elzárta és mindazokat, akik karriert akartak csinálni, avagy állásokhoz akartak jutni – és az olyan szegény országban, aminő Horvátország, ilyenek nagy számban vannak, – arra kényszerítette, hogy politikai meggyőződésüket megtagadják és a felülről kiadott parancsoknak magukat vakon alávéssék.”

„Amint várható volt, a jogpárt gróf Khuen-Héderváry Károly ki-

nevezését nagyon is kelletlenül fogadta és méltatlankodásának a Saborban viharos jelenetekben adott kifejezést. De Khuen gróf kezdettől fogva érezte „erős kezét”. Már 1883 december 19 én több ellenzéki képviselőt az ülésekről kizártak. A horvát közvéleményben az izgalom nagyobb volt, mint valaha. Napirenden voltak a pártok közt a legelkeseredettebb polémiák. Az ellenzék gyakran becsmérésekben, sőt erőszakosságokban keresett menedéket. A többség azzal fizetett, hogy ismételten megszegte a házszabályokat. Végül az összes ellenzéki pártok kevéssel az ülészak bezárása előtt elhatározták, hogy a törvénytelen ségek elleni tiltakozásuként testületileg kivonulnak a Házból. Az 1884. augusztus havi országos választások a lehető legnagyobb erőszakoskodás közepette mentek végbe. Több helyt vérontásra került a sor. Hallatlan hivatalos presszió az egyik oldalon, amelyre a másik oldalról terrorizmussal és vad gyalázkodással válaszolnak. Minden akadály ellenére, amellyel a kormány az ellenzéknek útját állotta, mégis sikerült az ellenzék 41 tagjának utat törni a tartománygyűlésbe.

A trón beszéd körüli vita ismét a szokott viharos jelenetekhez vezetett, mivel a jogpárt arra ellen felirattal válaszolt, amelyben a ki egyezésnek mint „törvénytelen testület” alkotásának érvénytelenségét hangsúlyozta. Erre Hrvát Mirkó, a kormánypárt egyik legügyesebb és legerélyesebb tagja, a Starcevic-párt feliratát szigorú bíráló alá véve kifejtette, hogy az alkalmas arra, hogy „ennek a tartománygyűlésnek és az általa képviselt nemzetnek veleszületett hűségét az uralkodó felszentelt személye iránt” kétségbevonja . . . Október 24-én Hrvát egy lépéssel tovább ment és a jogpárt tizenöt tagjának kizárását indítványozta, még pedig a Sabor nyolc egymásra következő üléséről; ezután pedig minden továbbiak nélkül már az aznapi ülésről is kizártnak jelentette ki őket. Nyíltan beismerte az elnök, hogy a fennálló házszabályokat megszegte, de eljárását azzal igazolta, hogy a házszabály megalkotói nem láthatták előre, hogy valaha olyan képviselők kerülnének a tartománygyűlésbe, akik „a termékeny munkálkodást lármával, üvöltéssel és sértegetésekkel teszik lehetetlenné”, olyan sértésekkel, amelyeket még a társadalom alacsonyabb rétegeiben sem tűrnének el. Lpncsarics képviselő indítványára házszabálymódosítást terjesztett elő, amelyet a többség változatlanul elfogadott. Amikor a tizenöt kizárt képviselő be akart menni a Házba, a kormány rendeletére csendőrség állta útjukat.

Ez a drasztikus reformmú a tartománygyűlés elnökének szinte korlátlan hatalmat adott a kéjtviselők fölött. Az új házszabály az ellenkező képviselőkre a büntetések emelkedő táblázatát állapította meg, a rendreutasítástól és a megintéstől kezdve egészen a 8 üléstől 30 ülésig való kizárásig, végül pedig 30 üléstől 60 ülésig, még pedig a kizáratás idejére eső képviselői napidíj elvesztése mellett.”

„A házszabály revízió folytán az ellenzék ereje meg volt törve és a bán most már akadálytalanul kiépíthette a megrendszabályozásnak azt a rendszerét, amely a történelemben minden időkre a „Khuen-régime”-ként lesz ismeretes. Horvátország megfékezésének egyik

mérföldjelzője az a törvény, amely három évre felfüggesztette az esküdszék illetékességét sajtóügyekben. Politikai perekben a közvélemény mindig a vádlott pártján állott és az esküdtek kevés kivétellel felmentő ítéleteket hoztak. Ezután már elkobzás és sajtóperek útján az ellenzéki lapokat el lehetett hallgattatni és arról is gondoskodni lehetett, hogy ezek a perek csakis olyan bíróságok elé kerüljenek, amelyekhez a kormány befolyás elér.”

„Közben a közigazgatási „reform” révén az egész országban megerősítette pozícióját a kormány a hivatalnoksággal szemben, mindjobban függésbe hozva őket feljebbvalóiktól. A főispánok hatáskörét nagyon kiterjesztették, végül sok helyütt még vármegyéjük városi bizottsági tagjai fölé is helyezték őket. Igaz, a bán kifejezetten tagadta, hogy a hivatalnokokra akárminő nyomást is gyakorolna. De odavetett cáfolatok nem tévesztettek meg senkit sem, kivált ha eszébe jutott az embernek Khuen azon jellemző mondása: „Az olyan országban, amelyben két párt áll egymással szemben, az egyik a törvényes statusquo mellett, a másik ellene, ott a hivatalnokok magatartása világosan elő van írva”.

. . . „A legnagyobb vesztegetés középeit végbement 1887-es választások a „nemzeti”-pártot még jobban megerősítették a függetlenségek és Starcsevics-pártiak rovására és most végre elég erősnek érezte magát Khuen arra, *hogy a választójogot az ő szükségleteihez alkalmazhassa.* Európában szinte példátlan az a mód, amelyen ott a választójogot kutyába vették. Khuen is bizonyára megérezte, hogy a „választói-reformok” hosszú sorozatát büntetlenül még eggyel egészítheti ki . . . A *nyílt szavazás* és az ilyen szegény országhoz képest feltűnően magas *adófizetés kikötése* a „választási szabadságot” Horvátországban amúgy is pusztá látszattá tették. Kevesebb mint 2%-a a népességnek birt szavazati joggal és a szavazóknak 50-60%-a hivatalnok volt . . . *Az olyan hivatalnok, aki ellenzéki jelöltre szavazott, avagy a szavazástól tartózkodott, jövőjével játszott;* a hivatalnokság használható eszközzé lett a kormány kezében úgy, hogy a választó-kerületek nagy részében éveken át ez döntötte el a választás sorsát. Különösen sokat tettek ki a Máv. alkalmazottak, – köztük sok magyar, – akiknél mindig számítani lehetett arra, hogy feljebbvalóik utasítása szerint fognak szavazni.”

„Ez a reakciós választói jog messzemenő választási visszaélés és megfélemlítés alapjává lett. Mindenféle fogással és csalárdsággal igyekeztek az ellenzékiet szavazati joguktól elütni, vagy pedig a szavazástól elijeszteni. A választói névjegyzékeket rendszeresen „preparálták”, sokakat kihagytak, vagy hamisan vezettek be; gyakran idegenek szavaztak le az elhalt vagy távollevő választók nevében. A gyülekezési jogot és a szólásszabadságot minden aggodalmaskodás nélkül felfüggesztették és még az ellenzéki képviselők mentelmi jogát sem vették tekintetbe . . .”

Így festett Khuen módszere, a „magyar módszer” Horvátországban. Tisza nem tett egyebet, mint hogy a „magyar módszert” alkalmazta – Magyarországon is.

Polányi Adolf.

Osztrák-magyar vámpolitika.

A monarchia 1917-ben lejáró kereskedelmi szerződésai már nem egy magyar kormánynyilatkozatra adtak alkalmat. Serényinek földművelésügyi miniszter korában tett egyes kijelentéseiből szinte arra lehetett következtetni, hogy a magyar kormány a Balkán-államokkal szemben követett gazdasági politikánk revíziójára hajlandó. A halvány reménységeket azonban a mostani kereskedelem” és földművelésügyi miniszterek és a miniszterelnök is siettek lelohasztani, határozottan hangsúlyozván az eddigi agrárvámvédelemhez való törhetetlen ragaszkodásukat. Ezen nincs is okunk csodálkozni, hisz a magyar nagybirtoknak, a koalíció uralmát kivéve, sosem ültek olyan hűséges szolgálói a miniszteri székekben, mint épen most.

Az újabb európai vámpolitika védelmi irányzata az 1880-as években alakult ki. A hatvanas évek szabad kereskedelmi politikájának a tengerentúli és oroszországi nyerstermények versenyének hatalmas megnövekedése és a szabad kereskedelem jótékony hatása alatt nagy virágzásnak indult angol ipar félelmetes versenye vetett véget. A mezőgazdák és iparosok szövetsége hozta létre ezt a védővamos politikát, mely Franciaországból kiindulva egész Európában uralkodóvá lett. A XVIII. századbéli védő vámos politika csak az iparcikkek védelmére terjedt ki, míg a mezőgazdasági termékek forgalmának korlátozását legalább elméletileg nem tartotta helyesnek, sőt az ipar érdekében az élelmiszerek és nyersanyagok árát minél jobban leszorítani igyekezett. A régi védővámok az ipar nevelésére, fejlesztésére valók voltak az erősebb és fejlettebb külföldi ipar versenyével szemben. Törekvésük, hogy a belföldi ipar ép oly olcsón termeljen, mint a fejlettebb külföldi és idővel a szabad kereskedelem elviselésére is alkalmas legyen. És ha a nagybirtok néhol kormányra jutván, agrárvámok kieroszakolására elég hatalmas is volt, azok az ipari protekcionizmus elméletének elveivel ellenkeztek. Az újabb védővamos politikának nem az a célja, hogy a belföldi ipart a külföldivel egyenlő termelési fokra emelje, hanem hogy ugyanazokat az árukat és első sorban mezőgazdasági termékeket, melyeket a külföld olcsón termel, a belföldi fogyasztókra a világpiacon áránál a vámtétellel magasabb áron kényszerítse rá. Németország 1902. évi vámtarifája, mely reánk nézve a bennünket Németországhoz fűző szoros politikai és gazdasági kapcsolatnál fogva első sorban mértékadó, a nagybirtok és a vas- és acélipar, az u. n. *schwere Industrie* szövetségének terméke. Ez az u. n. *lückenloser Zolltarif*, mely egyenlő mértékben igyekszik mindegyik érdekeltiséget megvédeni. Az 1906-ban kelt osztrák-magyar autonóm vámtarifának is a magas gabona- és állatvámok és a magas vasvám a jellemző vonásai. De a monarchia vámpolitikájának kérdését Magyarország és Ausztria egymáshoz való viszonya is komplikálja. Közös vagy önálló vámterület, ez a kérdés régen foglalkoztatja a két ország politikáját. Magyarország mezőgazdaságának a közös vámterület áll érdekében, mert Ausztria a legközelebbi és legtermészetesebb piaca, ahol nem kell külföldi versennyel megküzdenie. Az osztrák agráriusok sem fog-

lálnak komolyan állást a közös vámterülettel szemben, mert politikai okokon kívül nagyra becsülik a mind határozottabban agrárellenes osztrák ipar és az erősen szervezett osztrák munkásság ellen való küzdelmükben a magyar agráriusok barátságát, mely egyszersmind a magyar parlament és a magyar kormány támogatását is jelenti az agrárvámpolitika részére.)* Az önálló vámterület a magyar ipar legtermészetesebb követelése. A fejletlen, kezdődő magyar iparnak Ausztria fejlettebb iparával szemben a vámvédelemre természetesen szüksége volna. A magyar ipar azonban már meglehetősen berendezkedett a közös vámterületre. Az osztrák iparágakkal való közös kartellek, az osztrák bankoknak magyar iparvállalatoknál való érdekeltisége, főképen pedig a magyar iparnak a közszállítások, szubvenciók, adó- és tarifakedvezmények révén a közös vámterületen kormánytól való függése – mely egyébként a magyar ipar természetesen látszó agrárellenes tendenciáinak is élet veszi – nem igen teszik lehetővé az önálló vámterület érdekében való komoly állásfoglalást. A magyar ipar erővel teljes állásfoglalása nélkül pedig az önálló vámterület megvalósítására gondolni sem lehet. Így az önálló vámterület kérdése egyelőre nem aktuális.

A monarchia agrárvámjai nem voltak fejlesztő hatással a magyar mezőgazdaságra. Hisz ha ezzel a hatással járnának, az élelmiszerek áremelkedése okozta kárral szemben a mezőgazdaság fejlődése bőséges kárpótlást nyújtana. Az agrár vám védelem épen ellenkezőleg megakadályozta az extenzív magyar mezőgazdaság fejlődését. Megvédvén a magyar gabonatermelést az oroszországi és amerikai gabonaversennyel szemben, útját állotta annak, hogy a magyar mezőgazdaság: magasabb rendű, jövedelmezőbb termelési módokra, a kapás növények, gyümölcsök termelésére, állattenyésztésre térjen át. Így csakis a legkezdetlegesebb művelési ághoz ragaszkodó nagybirtok érdekeinek szolgált, míg a gabonát piacra nem vivő kiscgazdák élelmiszereit és állattenyésztéséhez szükséges takarmányát megdrágította. Ezenkívül a nagybirtokosok és telekspekulánsok örömeire állandóan emelte a föld árát, úgyhogy a földéhes kisparaszt existenciáját a legnagyobb mértékben megnehezítette. A mezőgazdaság fejlődésének ép ellenkezőleg mint az iparénak, szabad kereskedelemre van szüksége, mert csak amellet tud oly termelési módokra berendezkedni, melyeknél nem a föld, hanem az emberi munkaerő játssza a nagyobbik szerepet: az iparosodó mezőgazdaságra.

A monarchia védővamos politikája az ipari népesség életfentartásának költségeit, a munkabéreket és így az ipari termelés költségeit emelte az egész lakosság fogyasztókéességét az ipar terhére csökkentette és végül a Balkánországokkal való viszonyunkat – mert hisz főképen ezek ellen irányul az egész agrárvámvédelem – természetellenesen teljesen elmérgesítette. 1893-1905-ig a Szerbiával kötött eléggé liberális kereskedelmi szerződés főnállása idején a monarchia kivitele Szerbiába évenként átlag 25.82 millió dinárt, az egész szerb bevétel 58.11%-át tette ki. Szerbia behozatala a közös vámterületre

*) Szende Pál. A jövő vámpolitikája, Szocializmus, 1912. 11. sz. 488.

51.28 millió dinárra, összes kivitelének 87.24%-ára rúgott. 1906-ban lejárván a szerződés, 1910-ig kisebb megszakításokkal szerződésen kívüli viszonyban voltunk Szerbiával. A monarchia bevétele Szerbiába 1910-ben 16.35 millió dinárra, az összes bevétel 19.32%-ára csökkent. Ugyancsak 1906-1911-ig Szerbiának a monarchiába való kivitele leszállóit 26.57 millió dinárra, összes kivitelének 29.3% ára. Bulgáriával és Görögországgal való kereskedelmi viszonyunkat jellemző statisztikai adatok a liberálisabb szerződések lejárta óta szintén csökkenő irányzatot mutatnak.*) Pedig különösen Szerbiának, mely tisztára parasztország, a legközelebb kínálkozó piaca az osztrák-magyar monarchia, mely viszont élelmiszerbehozatalát legcélszerűbben Szerbiából fedezhetné. A szerb paraszt a földműves termékeiért kapott pénzen első sorban az osztrák-magyar ipar áruit vásárolná, míg a szerb élelmiszerbehozatala csökkentené a monarchia népét sújtó élelmiszerdrágaságot. A monarchia magához kapcsolhatta volna Szerbiát és növelhette volna befolyását a Balkánon. Bár az 1878-ban Szerbiával kötött előzetes kereskedelmi egyezség Szerbia kívánsága szerint állandó vámközösséghez vezetett volna, a magyar agráriusok félvén a szerb állatbehozattól, az ajánlatot visszautasították, de azért 1905-ig szoros viszony volt Szerbia és a monarchia között. 1905-ben fölmondotta a monarchia a szerződést és megtiltotta a szerb élőállatbehozatalt a monarchia területére és a vágott állapotban való behozatalt is korlátozta. Az 1908-ban 35 ezer levágott szarvasmarhában és 70 ezer levágott sertésben kontingentált behozatal mennyiségét az 1911. évi új szerződésben 15 ezer szarvasmarhára és 50 ezer sertésre szállították le. Ezalatt Ausztria és Magyarország lakossága rettenetesen szenvedett az élelmiszerdrágaság nyomasztó súlya alatt, Szerbiát pedig a végpusztulás fenyegette. A monarchia határának elzárásával ugyanis nemcsak az osztrák-magyar fogyasztóterület zárult be Szerbia előtt, hanem minden út a világpiac felé is.**) És így nem csoda, ha Szerbiában oly nagy gyűlölettel gondolnak a monarchiára és nem riadtak vissza a legharciasabb magatartástól sem a monarchiával szemben. Hisz a monarchia kényszerítette bele Szerbiát a tengeri kikötőért való élethalál harcba is, hogy mezőgazdasági termékeit valamire elszállíthassa. Bár az utolsó évtizedben jelentkező általános drágaság világpiaci jelenség és így általános okokra vezethető vissza, 1900-1910-ig a szarvasmarha ára Budapesten 24, Londonban 6, Kopenhágában 14 %-kal, a disznó ára Budapesten 70, Londonban 20, Kopenhágában 40 %-kal emelkedett, a búza q-ájának ára 1911-ben Budapesten 24.58, Londonban 19.52 K, a rozsé Budapesten 18.60, Odesszában 14.93 K, a zabé Budapesten 17.23, Londonban 15.91 K volt. A magyarországi nagyobb árak a védővámok árdrágító hatásának eredményei. A föl-sorolt élelmicikkekből behozatalra szorulunk és így a vámok teljes mértékben érvényesülnek, míg árpából a monarchiának állandóan nagy kivitele van, a vám ez árunál nem érvényesül és a budapesti ár a londoni alatt marad.

*) Katona Sándor. Kereskedelem és vámpolitika (Budapest, 1913.) 20. s köv. 1.

**) Pogány József. A Balkán-háború és az osztrák-magyar imperializmus, 30-33.1.

Az ipari vámok közül a nyersvas- és a vassélfgyártmányok vámja a legsúlyosabb, mert ez anyagokból a monarchia jelentékeny behozatalra van kényszerítve, és így a vám a monarchia vaskartelljének magas árakat élvező monopolisztikus helyzetet biztosít. A vasfeldolgozó ipar ezt annál súlyosabban érzi, mert német és angol versenytársai nyersanyagaik és félfgyártmányaik nagy részét a belföldön szerzik be. A vám nemcsak a vasfeldolgozó ipar, hanem a gépekkel dolgozó iparágak és a mezőgazdaság fejlődésére is káros hatással van, mert ezek kénytelenek a külföldinél drágább gépeket és félfgyártmányokat beszerezni, illetve amennyiben gépeiket a magyar vasfeldolgozó ipar éppen a vasvám bénító hatása alatt gyártani nem bírja, gépeiket nagy fuvardíj mellett külföldről hozatni.

A védővamos politika általános közgazdasági szempontból csak mint átmeneti állapot jogosult bizonyos iparágak fejlődésének elősegítésére. Mikor e célját elérte, föl kell hagyni vele. De természetes, hogy mint az állami életnek minden megnyilvánulása, a vámpolitika is az osztályerőviszonyok kifejezője. Olyan vámpolitika, mely valamely ország minden termelő tényezőjét és a termelést és a fogyasztást is egyaránt kielégítene, elképzelhetetlen. Bizonyos érdekeknek mindig háttérbe kell szorulniok. Magyarország haladásának, iparának, mezőgazdaságának, – ez utóbbin azonban nem a nagybirtok értendő – és Magyarország népének életbevágó érdeke az eddigi védővamos politika mérséklése. Kivitelünk e politika mellett nem fejleszthető, mert a velünk kereskedelmi szerződéseket kötő államok csak úgy hajlandók exportunk érdekében engedményeket tenni, ha mi az ő behozataluknak adunk megfelelő kedvezményeket. Az egész magyar mezőgazdasági és ipari termelés produktívabbá tétele igen nagy mértékben vámpolitikánk új irányától függ, mely midőn leszállítván a nyersanyag- és félfgyártmány-vámokat, továbbá a monarchia területén a fejlődés föltételeit nélkülöző és a megerősödött, kivitelre dolgozó, kartelleket alakító iparágak termékeinek vámjait, a termelésnek új perspektívákat nyit, a nép fogyasztóképességét is nagy mértékben emeli és ezzel is csak a termelés lehetőségeit szaporítja. Leghangosabban és legkétségsbeesettebben azonban Magyarország éhező népe követeli a balkáni gabona és balkáni marha és disznó-akadálytalan behozatalát, az élőállatbehozatalt és a gabona- és állatvám jelentékeny leszállítását, mely egyszeriben sokat segítene nagy nyomorúságán. A védővamos politikának mindenfelé a világon erős támadásokban van része. Az Amerikai Egyesült Államok, mint ismeretes, szakítottak eddigi szigorúan elzárkózó vámpolitikájukkal és az élelmiszervámokat eltörlő, a nyersanyagvámokat pedig részben eltörlő, részben nagy mértékben leszállító új vámtarifájukkal az amerikai ipar terjeszkedő törekvései és az amerikai nép érdekében nagy lépést tettek a szabad kereskedelem felé. Németországban, Franciaországban is mind erősebb hangok hallatszanak a népellenes és a nagybirtok és a kartellek érdekében való protekciónizmus ellen. Talán ezeknek a mozgalmaknak hullámai elérnek hozzánk is.

Az új magyar radikális polgári pártnak, melynek zászlaját most

bontogatják, egyik elsőrendű programmpontja kell, hogy legyen vám-politikánk revíziója. Hogy az e jelszóval meginduló akció mily eredménnyel fog járni, attól függ, mily erőket lehet majd Ausztriában és nálunk az agráriusok ellen csatasorba állítani. *Székelly Artúr.*

Munkanélküliség és választójog.

A kapitalista termeléssel együttjáró gazdasági kríziseknek egyik leg-brutálisabb következményük az, hogy a munkások százezreinek kezéből kiragadják a munkaszerszámot.

Az északamerikai Massachuset állam alkotmánya mondja, hogy: „a kormányzat szervezésének fentartásának és irányításának célja az, hogy a politikai testület létét biztosítsa és megvédje s hogy a politikai testületet alkotó egyéneknek azt a lehetőséget nyújtsa, hogy természetes jogaikat és az élet áldásait biztonságban és nyugalomban élvezhessék.” Ezek a szavak még korunkban is keserű gúnyként hangzanak. Hol van az az ország, melynek összes lakói az élet áldásait biztonságban és nyugodtan élvezhetik? Talán a „szociális csodák” szigetén: Új Zelandban!? Európában bizonyára hiába keressünk ilyen országot.

A munkanélküliség problémája kiáltó bizonyossága annak, hogy millióknak még pusztá fizikai léte sir csen biztosítva. A nyugati kultúrállamok közvéleményét erősen foglalkoztatja a munkanélküliség elleni biztosítás ügye. Maguknak az uralkodó osztályoknak érdekük ennek a problémának sürgős megoldása, mert a történelmi tapasztalatok szerint az ínség tömeglélektani velejárói kitöréssel fenyegető feszültséggel töltik meg a társadalom atmoszféráját. A munkanélküliség járványa ellen a biztosítás sem a legtökéletesebb gyógyszer, mert csak az okozatot nem az okokat akarja gyógyítani.

A munkanélküliség kérdését tökéletesen csak a jövőnek szociális berendezkedésű állama fogja megoldani. De a mai társadalmi és gazdasági rendszer keretein belül kétségtelenül a *biztosítás* intézménye az amely a munkanélküliséggel járó ínség enyhítésének egyedüli okos és célravezető eszköze. A munkanélküliség okozta ínség enyhítésének ha, nem is kizárólagos, de mégis rendszerinti módja ma még: a munkás nélküliségnek *szegényügyként* való kezelése. Állam és község ma rendszerint csak incidentaliter foglalkozik a munkanélküliek dolgával s rendszerint akként igyekszik rajtuk segíteni, hogy a munkanélküliség tömeges és járványszerű fellépésekor a munkanélkülieket ad hoc meghatározott pénzüsszeggel segítse. Ezt az utat választotta a magyar kormány és a magyar főváros is a mostani munkanélküliségi járvány enyhítésére. A munkanélküliség a munkásoknak nemcsak fizikai, hanem politikai életét is erős megrázkódtatásoknak teszi ki. Ha az 1915 évre – tehát a legközelebbi általános választásukra – érvényes választói névjegyzékek összeállítása tényleg az új választási törvény alapján fog megtörténni, akkor az ipari munkások azon kis rétegének,

mely az új választási törvény alapján talán remélhette, hogy választót joggal fog bírni – egy jelentékeny kontingense a mostani munkanélküliség következtében nem kerülhet bele a választók névjegyzékébe, tehát *nem lesz választójoga*.

Már a választójogi javaslat kritikája nyomatékosan reámutatott a munkaidőcenzusnak a munkanélküliséggel kapcsolatos jogfosztó hatására. De a munkanélküliségnek jogfosztó hatását meg fogja érezni az ipari munkásoknak a munkaidőcenzus hatálya alá nem tartozó rétege is, tehát azok a szorosabb értelemben vett ipari munkások, akik hat elemi iskolai képesítéssel bírnak s akiknek az új választási törvény az alkalmaztatás időtartamára való tekintet nélkül ad választói jogosultságot. Sokan ezek közül munkát keresve *elhagyják állandó, régi lakhelyüket*. Ezek a munkások ha sikerül is munkához jutniok, új lakóhelyükön nem fognak belekerülni az 1915. évre érvényes választói névjegyzékbe, mert az egyévi egyhelybenlakás kötelezettségének a névjegyzék összeállításakor nem fognak tudni eleget tenni.

A munkaidőcenzusnak alávetett egyéb munkakategóriák pedig ezenkívül még a munkaidőcenzus természetében rejlő s a munkanélküliséggel kapcsolatos egyéb okok folytán is elvesztik választói jogosultságukat. A munkanélküliség elleni biztosítás intézményének hiányában azok az ipari munkások, kiktől az új választási törvény javaslatának miniszteri indokolása azt állapítja meg, hogy a vagyon-talan elemek körében éppen ők azok, akiket életviszonyaik, képzettségük, szervezettségük és önértékük leginkább minősítenek a politikai jogok gyakorlására – nemcsak hogy kénytelenek az állam és a község által adott alamizsnát elfogadni, hogy maguk és családjuk pusztá fizikai létét biztosítsák, hanem *az alamizsnának vég-szükségi helyzetükben történt elfogadása miatt egyúttal választói joguk elvesztével fognak bűnhődni*. Azok az iskolai képesítésű szorosabb értelemben vett ipari munkások, akik munkaidőcenzusnak alávetve nincsenek s akik régi lakóhelyükön alkalmazást találtak, választók lehetnének – *de ha munkanélküliségük idején akár csak egy fillérnyi közsegélyt is elfogadtak*, az a veszély fenyegeti őket, hogy az 1915. évre érvényes választói névjegyzékbe nem kerülnek bele. Mert az új választási törvény 14 § 4 pontja szerint: „a választói jogosultságból ki van zárva az, aki a közjótékonyságban vagy közsegélyben részesül, illetőleg abban részesült és attól a naptól, amelyen a részesülés megszűnt, egy év még el nem telt.” „A kizárás oka – mondja a törvény javaslatának miniszteri indokolása – nem az illetők vagyon-talansága, mert a szegénység nem lehet ok a kizárásra; sem pedig: az, mintha az illetőket a törvény hibájukért akarná sújtani ezzel a hátránnyal, mert a nyomor teljesen végtelen is lehet; az ok az, hogy az ilyen személyek képtelenek lévén magukat fentartani, nélkülözik azt a függetlenséget, amely a választói jog szabad gyakorlásához szükséges.” A hipokrizisnek micsoda óriási mértéke nyilatkozik meg e kijelentésben! Ki hiszi el, hogy öntudatos szervezett munkás elveszteni politikai függetlenségét azért, mert egy súlyos válság idején a községtől segélyt kapott?

A kizárás egyformán vonatkozik arra, aki közsegélyből él és arra is, aki csak egyetlenegyszer részesült közsegélyben. Nincsenek kizárva a törvény szerint azok, akik betegsegélyző-, baleseti-, rokkantsági-, vagy más efféle pénztártól vagy elemi csapás miatt kapnak segélyt. Ha a munkanélküliség elleni biztosítás intézménye valóság lenne, akkor a kizárás alóli kivételt a törvénynek helyesen értelmezett szövege szerint alkalmazni kellene a munkanélküliség elleni biztosításból eredő segélyekre is. Az elemi csapás fogalmának megvilágosítására a miniszteri indokolás példaként a tűzvészt s az árvizet említi meg („tűzvész, árvíz stb.”) s azt mondja, hogy: „az ilyenféle segély a segélyezettett függetlenségétől nem fosztja meg: a kizárásnak ezekre az esetekre való kiterjesztése túlmenne a célon s esetleg értékes elemeket sújthatna.” Azt hiszem, hogy a hivatása magaslatán álló s az élet eleven jelenségeit meglátó bíró ha döntenie kellene afelett, hogy a gazdasági krízis nyomában járó tömeges munkanélküliséget az „elemi csapás” fogalma alá lehet és kell-e vonni, nem dönthetne másként mint úgy, hogy igenis a tömeges munkanélküliség a mai társadalmi berendezkedésben rejlő erők eredője épen úgy mint ahogy a tűzvész és árvíz pusztításában természeti erők ereje nyilatkozik meg.

A dolog persze gyakorlatilag úgy áll, hogy itt egy u. n. „kontroverz” kérdéstről van szó. Mindaddig míg a választójogosultság kérdésében dönteni hivatott bíróság ezt a kérdést el nem döntötte, a munkanélküliségi közsegélyben részesült munkások felett ott lebeg annak a lehetősége, hogy a bíróság a törvény betűjét és talán *szellemét* is alkalmazni fogja döntéseit en. A kérdés – melynek teljesen megnyugtató megoldása csak új törvénytől remélhető – az ipari munkásságra óriási jelentőségű. *Ötvenezer munkanélkülinek közsegélyben való részesítése ötvenezer munkásszavazatnak elvesztését jelentheti*, A berlini tömeges munkanélküliség most ott is időszerűvé tette ezt a kérdést A „Berliner Tagblatt”-ban néhány nappal ezelőtt cikk jelent meg, amely azt a helyes gondolatot veti fel, hogy leghelyesebb volna, ha kölcsönként juttatnák a munkanélkülieknek a város által nekik szánt segélyeket. Helyesnek tartanám, ha a segélyezésnek ez a formája nálunk is megvalósítható volna. Még talán nem késő, még talán sok ezer munkásszavazatot lehetne megmenteni!

A munkanélküliségnek szomorú aktualitása is a maga meztelenségében tárja fel az uralkodó osztálynak a választójogi reformmal szemben tanúsított osztályönzését és képmutatását. A kormány azt hangoztatta a törvény javaslatának miniszteri indokolásában, hogy: „nemcsak a politikai nemzet erőit gyarapítjuk, hanem a szociális mugalom egyik nélkülözhetetlen előfeltételét teremtjük meg, ha ezt az osztályt (t. i. az ipari munkásságot) politikai jogokhoz juttatjuk; ekként nagy közérdek, hogy a fejlett ipari munkásság belső értékének megfelelő politikai szerephez jusson és a nemzet törvényhozásában közvetlenül érvényesíthesse szavát.” Így dicsérte és így hitegette a magyar kormány az ipari munkásságot, miközben óriási hekatombát rendezett a proletárválasztók sorában.

Rédei József.

A magyar világi nagybirtok története.

(Ágoston Péter könyve.)

Az a magyar történetírás, mely ma az iskolákban és a népszerű történelmi munkákban uralkodik, még mindig abban a kegyeletes hangulatban közeledik a régi magyar történelem alakjaihoz és eseményeihez, melyet Vörösmarty sóhajtása fejezett ki a legjellemzőbben: *„Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban! A hűbériség korának minden ország történetéből ismeretes vad erkölceit, zordon rablóit és orgyilkosait a magyar történetírás elrejtegeti vagy csak gyöngéd kegyeletben megfürösztve emlegeti, ellenben felfedezi és ünnepli a hazafiasságnak, önzetlenségnek és igazságosságnak sehol másutt nem ismeretes erényeit. De mortuis nil, nisi bene. Királyokról és nagybirtokosokról vagy jót vagy semmit.*

A magyar középkor történelmének legendáit kíméletlenül tépi széjjel Ágoston Péter most megjelent nagy munkája,*) mely a hűbéri állammal majdnem teljesen egybevágó hűbéri nagybirtoknak első realizisztikus történetét nyújtja.

A magyar nagybirtok fejlődését jogtörténeti szempontból osztja fel korszakokra. A rövidéletű primitív hűbéri királyságnak a végleges megtelepedéssel már bekövetkezett szétforgácsolódása, a nagybirtok kialakulása után az első korszakban a birtokarisztokrácia, mint a királlyal, az állammal teljesen egyenrangú fél, mint szövetséges vagy ellenfél lép a király mellé; a második korszakban egyes göliátbirtokosok trónra is jutnak; a harmadik kornak a zsoldos hadsereg és birtokosaira támaszkodó központi hatalomnak és a rendekbe tömörült, vagy rablóvárakban fészkelő, vagy állami tisztségekbe belopózott nagybirtokosoknak birkózása, mely végre is a központi hatalom felülkerekedésével végződik, s mely alatt eszes nagybirtokosok a török császár jóvoltából még fejedelmeivé lehetnek az ország keleti részének; a negyedik korszakban már alattvalóvá lesz a birtokarisztokrácia valamennyi tagja.

A nagybirtok alattvalói korszakából Ágoston csak rövid áttekintést nyújt, tehát valójában a középkori, a hűbéri nagybirtok történetét írta meg. A szatmári békéig, illetve a *pragmatica sanctio*ig terjed a részletes tárgyalás, amikor „lezáródnak a középkori magyar nagybirtok aktái.”

Ez aktákból Ágoston a hűbéri magyar állam és társadalom anarchiájának, a nagy földbirtokhoz kapcsolódó hatalom dühöngésének, a fendalizmus élethalálháborús erkölceinek nagyszerű realizisztikus rajzát szerkeszti meg. Egész légiónyi pártütés, foglalás, rablószövetség, királyválasztás, trónvillongás, árulás, zsákmányolás és zsarolás részletes ismertetésével eleveníti meg azt a kort, melyben a hatalom alapja a földbirtok, s a birtokszerzésnek végső soron egyetlen formája az erőszak.

E véres panorámában ott szerepelnek a nemzet régi dicsőségének nagy alakjai, a történelmi osztályok ősei és hősei mindannyian, – aki legendás nagyságuk és szépségük helyett igaz mivoltukban akarja megismerni, Ágoston könyvéből megismerheti őket.

*) Társadalomtudományi Könyvtár. Új sorozat, 2. sz. Grill, Budapest, 1913.

Elméleti szempontból Ágoston könyve nem oly jelentékeny, mint erkölcsi vagy mondjuk, politikai szempontból. Előszavában a magyar történelemnek „a gazdasági tényezők kapcsán való tárgyalását” adja programul s még több helyt felre nem érhetően utal a történelmi materializmusra. Ámde a nagybirtok fogalma épp azokban a korokban, melyeket Ágoston tárgyal, elsősorban jogi, politikai fogalom és nem gazdasági. A nagybirtok csak az árutermelés és pénzgazdaság kifejlődésével válik gazdasági egységgé.

A nagybirtokos nem gazdasági, hanem politikai tényező: az erőszak eszközeinek birtokosa és szervezője es kisajátítója, fogyasztója mindannak, amit adott erőhatalmával a termelő munka eredményéből zsákmány vagy adó vagy robot formájában elvonhat. A hűbériségnek, a nagybirtokos állami feljebbvalóságának nem a nagybirtokosgazdálkodás az alapja, hanem éppen a primitív zárt házi jobbágygazdálkodás. Ágoston nem fejtegeti a középkori magyar feudális államiság kialakulásának történelmi szükségességét és nemzetközi tényezőit, másfelől nem jellemzi a középkori termelés módját és szervezetét, adott kiindulópontnak tekinti a nagybirtokot és minden további lehetőség és fejlődés csirájának, erjesztőjének és táplálójainak s így a politikai történetet magából a politikából fejt ki.

Elosztva szerint „azokat a tényezőket keresi, melyek lehetővé tették azt, hogy éppen a nagybirtokosok kezébe összpontosult az országos hatalom.” Ám ezek a tényezők nála az erőszak, az egyéni, családi és pártérdek, a politikai erők dinamikája, indulatok és szenvedélyek, holott történettudományi szempontból mindezek a nagybirtokosok országos hatalmának nem tényezői, hanem formái.

A gazdasági viszonyok néhány rövid kitérésben és fejezetben éppen nem a politika tényezőiként, hanem a politikai tényezők függvényeiként szerepelnek. Ipar és kereskedelem, állam, város és falu, a jog rendje, az élet módja, minden csupán a nagybirtok emanációja.

Ezért aztán a nagybirtokosok politikai szerepének élesen és finoman jellemzett alakulásai és korszakokat jelölő változásai nem úgy jelennek meg, mint a termelő mód és a jogi fölépítvény dialektikus kibontakozásának és mozgásának eredményei, mint az örökös osztályharc íázisai, hanem mint a politika és jog belső logikájának fejleményei.

Egyszóval: Ágoston munkája nagyszabású alkotása a realiztikus, elfogulatlan, pragmatikus politikai és jogtörténetnek, de nem a történelmi materializmusnak.

Czóbel Ernő.

Büntények lélekelemzése.

A Freud szerinti psychoanalysis módszere az eddiginél sokkal mélyebb betekintést nyújt az egészséges és beteg lélek műhelyébe. A pszichikai *determinizmus* vagyis az az elv, hogy a lelki történésben sincs véletlenség, a lélekelemzéstől felderített *tudattalan lelki működések* részletes megismerése révén használható munka-hypothesisből *tények* rendszerévé változott. A psychoanalysis eleinte csak a lelki betegségek

lélektani motívumai után kutatott, azután áttért a normális lelki élet egyes jelenségeinek (álom, tévcesejelemek, éle) vizsgálatára; sorra került *azután* a tömeglélek megnyilvánulásainak (mythos, vallás, síb.) és a társadalmi létnek pszichológiai elemzése.

A jog legprimitívebb formája a vad néptörzsek némelyikénél ma is fennálló tabu-jog, mely bizonyos dolgoknak (vérrokon nőknek, gyermekeknek, a más tulajdonának, stb.) az érintését halálbüntetés terhe alatt megtiltja. A vadembernek és bizonyos fajta neurotikusoknak lelki elemzése kiderítette, hogy a tabu megsértése miatti felháborodás, tehát a primitív jogérzet, onnan származik, hogy azok, akik a mindnyájunkban bennünk rejlő bűnözési kedvet nagynehezen elfojtják, a törvénytisztelők, nem tudják elviselni, hogy más a (bűnöző) ezeket az ösztönöket szabadon kiélje; „a megsértett jogrend helyreállítása” tehát alapjában ilyen egoisztikus forrásokból fakadó törekvés. Szerintem ugyanez állítható a jogsértők elleni gyűlölségről és ennek túlzásairól a kultúrtársadalomban is.

Itt volna azonban az ideje annak, hogy ilyen általános megállapításokon kívül világosság derüljön az *egyes bűntény fajok* lelki meghatározóira is. Az eddigi *büntetőjogi determinizmus* ugyanis a felületen mozgott; nem tudta, hogy a tudat alatt is van lelki élet s így az egyes bűntények indítóokait kizárólag a tettes *tudatában* kereste. Elérkezett szerintem az ideje annak, hogy a büntettesek rendszeres psychoanalitikai vizsgálatnak vessenek alá, aminek előfeltétele természetesen az, hogy a vizsgáló teljesen tájékozott legyen a lélekelemzés tudományos anyagában és gyakorlott annak technikájában. Ez a feladat elsősorban a törvénytisztelők orvosokra vár, de a lélektanilag képzett bírákra, ügyészekre és ügyvédekre is.

A „jogérzet” mélyebben járó pszichológiája a *büntetési rendszerek reformját* fogja maga után vonni. Ha egyszer indulati tényezők (bosszúvágy, talán a megsértett jogrend miatti felháborodás) ki lesznek kapcsolva a büntetés motívumai közül, a büntetés módjai is objektívebben a célszerűség szolgálatában fognak állni, vagyis kizárólag a társadalom megvédését s a büntettes „megjavítását” fogják célozni.

Az utóbbi feladatra az eddigi büntetési módszerek csak ritka esetben voltak alkalmasak, *szuggesztíve* ható eljárások voltak, melyeknek hatása csak múló lehetett vagy egyáltalán be sem következett. A lélekelemzés azonban, a tettes előtt is ismeretlen, tudattalan lelki determinizmusok feltárásával lehetővé fogja tenni a teljes önismeretet az eddig lappangó komplexumok tudatos fékentartását, az egész egyéni múlt revízióját, *szóval a tettes újrannevelését*.

Tisztában vagyok vele, hogy ez külső körülmények miatt egyelőre ritka esetben lesz csak keresztülvihető és hogy a lélekelemzésnek sokáig inkább csak tudományos, mint gyakorlati jelentősége lesz a kriminalpszichológiában. De közvetve mégis nagy haszna lesz a társadalomnak ezekből a vizsgálódásokból. A tettesek lelki elemzése meg fogja mutatni azokat a lelki befolyásokat, melyek az embert fejlődése folya-

Során a bűntevésre hajlamossá teszik, s amely befolyásoktól való megóvás a társadalmi rendhez való alkalmazkodást megkönnyíti.

A büntetettek lélekelemzésének mélyebb társadalmi jelentősége tehát az lesz, hogy a rationalis *neveléstan* alapvetéséhez fog fontos adatokat szolgáltatni.

Ferenczi Sándor.

Az elméleti és gyakorlati tudományok kapcsolata.

I.

Az elméleti tudományok és a technika kapcsolatának vizsgálatánál nyilvánvalóan abból kell kiindulni, hogy *minden* tudományos megismerés alapján véve *praktikus* célokat van hivatva szolgálni. Maga a *gondolkozás* Mach szerint úgy tekinthető, mint az ember-állat legfontosabb fegyvere a létért való küzdelemben, – a gondolatok oekonomiás rendszerei: a tudományok, viszont ennek a képességünknek termékei. Így eredetét tekintve, minden tudományos ismeret a létért, a minél kevésbé fáradtságos, a minél boldogabb létért való küzdelmünk eszköze.

De bármennyire természetesnek látszik, hogy erre nézve a különböző tudományos ismeretek közt nincs különbség, sok esetben nagyon nehéz volna valamely adott tudományos ismeret praktikus felhasználhatóságát megjelölni. A megkülönböztetés elméleti és gyakorlati tudományok közt a fenti felfogás értelmében éppen azt jelenti, hogy az egyik esetben nehéz a megjelölés, a másik esetben könnyű. A különbség egy matematikai és egy fizikai, egy thermodynamikai és egy géptechnikai, egy biológiai és egy orvosi ismeret közt e-tekintetben csak a hasznosság közvetett vagy közvetlen nyilvánulásában áll. Egy későbbi cikkben néhány példa kapcsán pontosan fogjuk köiveni azokat a többé-kevésbé közvetlen utakat, amelyeken látszólag teljesen „elvont” tudományos ismeretek praktikus eredményekhez vezettek.

Ez azonban nemcsak némely válogatott esetben van így, hanem minden olyan ismeretről, amely „tudományos értékű”, joggal állítható, hogy az egyúttal praktikus értékű is. Hogy ez sok esetben még hosszabb fontolgatás után sem ismerhető fel, annak két oka lehet. Vagy az, hogy az összefüggés túlságosan komplikált és közvetett, amennyiben a szóbanforgó ismeret magában véve semmi praktikus célra nem használható, de nélkülözhetetlen alapja más (még mindig nem hasznos) ismeretsoroknak, amelyek valamelyikén végre egy hasznos ismeret épült fel. Vagy az, hogy az adott ismeret csak azért hasznos, mert bár lehetségesnek, mégis helytelennek vagy jelentéktelennek bizonyult s így egy helyes s valamilyen módon hasznos ismeret megtalálását szűkebb lehetőségek közé szorította. A tudományt gyakran szokás épülethez hasonlítani, mely sok egyes ismeret tégláiból épül

fel: ezek egyrésze nem az épület célját, a lakhatóságot szolgálja, hanem – mint a fundamentum építménye – az épületet mint öncélt. Másrészt a tudományt nem vagyunk képesek az építőmester előre kiszámított tervszerűségével építeni; hanem sok falat rosszul kellett felrakni, hogy azok használhatatlansága kiderülvén, a jó építés módja birtokunkba jusson. De ha így volt, akkor nyilvánvaló, hogy az elhibázott munka is itt praktikus értékűnek tekinthető.

Persze, ha ilyen szempontból vizsgáljuk a különböző ismeretek értékét, akkor nemcsak az fog kiderülni, hogy bizonyos „elvont” tudományok nagyon is praktikus értelmek, hanem, hogy sokak részéről fontosaknak tartott ismeretek nem vagy alig tudományosak. Hamarosan fel fogjuk ismerni a matematika vagy az elméleti fizika és kémia rendkívüli praktikus értékét s ép úgy a történelmi tanítások, nyelvtudományok stb. jelentéktelenségét.

Az elmélet és gyakorlat közötti összefüggés szempontjából nagyon tanulságos annak a megfigyelése, hogy a kettő fejlődése mennyire haladt párhuzamosan, mennyire irányította, mennyire előzte meg egyik a másikat. A következőkben ezekre nézve fogunk néhány példát felhozni.

A napsugarakat csiszolt kristályból készült lencsével már a történelmi őskor embere össze tudta gyűjteni, hogy tüzet gyűjtson; a rómaiak szertartása szerint az elaludt örök tüzet gyújtó tükör segítségével kellett újragyújtani Vesta templomában; mégis a napsugárzás közvetlen műszaki kihasználása eredményesen a mai napig sincsen megoldva. *Galilei*, a modern fizika megalapítója, mechanikai problémákkal foglalkozik először: ebben nem azok gyakorlati alkalmazása a célja, hanem az, hogy a renaissanceban fölébredt közszellemet Aristotelesszel és a scholastikusokkal szembe állítva igazolja.

Mit jelentett ekkor, a XVI. század végén, a XVII. elején a gyakorlat? A kézműipart, a bányászatot és a hajózást. *Galilei* kortársa, az elektromosságban első képviselője, *Gilbert*, a hajózás szolgálatában álló irányítóval, a mágnességgel kezd foglalkozni, *Galilei*, valamint *Kepler*, távcsövet szerkeszt – az asztronómia a hajózás segéttudománya – és *Torricelli*, *Galilei* tanítványa, a bányászatban szükségét szivattyúk vizsgálata alapján fedezi fel a légnyomást és szerkeszti meg a 40 es években a barométert. Így indul meg a modern, az induktív fizika, melynek az *Academia del Cimentoban* (cemento = kísérlet) szervezett kutató gárda mérőeszközök feltalálása és tökéletesítése, tehát a kísérletezés technikájának fejlesztése révén siet segítségére.

Közben Franciaországban 1614-ben *Silómon de Caus* építész a vízgőz feszültségének kihasználását ajánlja vízemelés céljára, ugyanazon elv szerint, mint állítólag *Hero* is végezte melegített levegővel. Kivezető csővel ellátott elzárható edényben vizet forralva, a fejlődő gőz a vizet a nyomásának megfelelő magasságra emelné. Ez az elv azonban a működés lassúsága miatt gyakorlatilag szóba sem jöhetett. A fizikai gondolkodás és tudás hiánya magyarázza, hogy a szerkezet javítására csak fél évszázad múlva gondolkodnak és ekkor is eredmény nélkül. Ismét eltelik 30 év, amíg *Papin* dugattyús gőzhengerének

eszméjével föl nem lép. Ennek alapján Newcomen a következő század legelején gyakorlatilag is használatba ment gépet szerkeszt, szivattyú hajtására alkalmazva. Ez a gép csak kis erő kifejtésére képes, mert a gőz a dugattyúnak csak egyik oldalán hat, s a víz felforralása közönséges légkörü nyomás alatt történik. Csak 1764-ben fordul Black fizikus figyelme a gőz felé. Az ő vizsgálatai indítják *James Wattot* arra, hogy olyan gőzgépet szerkesszen, amelyel négyszeres szénmegtakarítás érhető el. Watt gőzgépe több légkörü nyomású és kettős működésű, mert a dugattyúnak mindkét oldalára, felváltva hat a gőz s egyenletes járású, mert lendítőkerékkel van felszerelve és így a textilipari gépek hajtására is használható.

Meglepő ez a lassú fejlődés, épen úgy az a tény, hogy a fizikusok csak a XIX. században kezdenek a meleg tünetényeivel behatóbban foglalkozni. A lassúságot csak a kutatás teljes szervezetlenségének, valamint a közvetlenül érdekelt polgári osztály szunyadásának lehet tulajdonítani. A felvilágosodással hihetetlenül fokozódott a haladás hanti képesség, 1800-tól 1830-ig kifejlődik a stabil gőzgép, a gőzhajó és a lokomotív elindul hódító útjára, miközben az elmelet a magas nyomású gőz használatának és az expanzióknak gazdaságos voltat állapítja meg s a fizikai laboratóriumokban melegmérésekkel is foglalkoznak.

Mint hogy a gőzök praktikus haszna eközben nem volt nyilvánvaló, sokkal szívesebben az elektromosság érdekes, par excellence laboratóriumi tünetényeivel szerettek a fizikusok foglalkozni. Igaz, *azóta*, hogy Gilbert a borostyánkőnek még az ókorból ismeretes sajátságát, hogy dörzsölve „elektromos” lesz, sok más anyagra is érvényben levőnek találta és könyvében leírta, Guericke kísérletéig 60 év eltelt, de azután mindenfelé megindulnak az apró felfedezések a dörzsölési villamosság terén, a tudás vágyától hajtva, oly erővel, hogy egész sorát a tünetényeknek, egymástól függetlenül, ketten fedezik fel. A XVIII. század derekán, alig, hogy a kisülés erősebb fiziológiai hatása a leydeni palackkal ismeretes lett és ezzel a villámmal való analógia tudatára ébredtek, bekapcsolódik az immár 150 éves tudomány a gyakorlati életbe: a Franklin feltalálta villámhárítóval.

Érzékeny mérőeszközök és kidolgozott matematikus elméletek, valamint nemzedékek igyekezete dacára a dörzsölési elektromosság kellő gyakorlati alkalmazását 1820 ig nem találták meg.

A kémiai eredetű u. n. galván-elektromosságot Galvani megfigyelése alapján 1790-ben kezdték megismerni, s a polgári osztály előnyomulásával megváltozott viszonyok hatása látszik az elektromosság tanának és alkalmazásának most már gyors és lényeges fejlődéséből. 1830-ban ismerik már az állandó áram hatását a mágnesűre és egy más áramra, valamint mágnesező hatását, az elektrolysis, az áramerősséget és drótmeleget, a thermoelektromosságot, egy sor galván-elemet, az ívfényt; Sömmering orvos már több km. távolságra távirati jeleket adott olyképen, hogy minden betűhöz külön drót vezetett, s vízbontást indított meg a megfelelő betűnél. 1831-ben felfedezi Faraday az elektromágneses indukciót, a rákövetkező évben Picü,

igaz hogy laboratóriumi célra, megszerkeszti az első dynamogépet, kézi hajtásra. Ezzel végre elérkezett az elektromosságnak nagyban való előállítási lehetősége s a technikai, laboratóriumi és matematikai haladás az elektrotechnika terén ettől kezdve egybekapcsolódik. Egybekapcsolódik, de mégis a szervezetlenség bélyegét hordja magán. Morse távírója 1837-ben kész; de – bár az alapjelenség, az elektromágnes hangzása már ekkor ismeretes, – a telefon csak 40 évvel később válik a gyakorlat céljaira elég tökéletessé. Az izzólámpavilágítás fejlődése, az elektromos transzformátor ugyanilyen periódust mutat. A Geissler-féle csövek (vákuumcsövek) már 50 évesek voltak szinte minden felhasználás nélkül, s csak legújabban sikerült világitási célra megfelelő berendezést találni. Az elektromágneses hullámok már negyedszázada ismeretesek, s csak a drótnélküli telegrafia használja, holott az elmélet sokkal tágabb kilátásokra jogosít fel (közvetlen átalakítás fényé).

Látható az, hogy a fizikai felfedezések kihasználása a gyakorlat céljaira meglehetősen rendszertelen. A kapitalisztikus társadalmi berendezésben nem fejlődött ki olyan szerv, amely céltudatosan, hivatásszerűen fölvetné és kidolgozná a megoldandó problémákat. Így történik azután, hogy a technika lépten-nyomon kihasznál egy természettörvényt, amelyet az elmélet csak jóval később ismer fel. A gőzgép elterjedésétől fél század telik el, amíg – és ekkor sem fizikus vagy műszaki ember, hanem orvos: Robert Mayer fölfedezi az energiaegység törvényét.

A fizikánál közvetlenebb összefüggésben áll a gyakorlattal a kémiai-mért alkalmazása sokkal laboratóriumszerűbb. Ezért a laboratórium eredményeit a gyakorlat és a nagyipar közvetlenebbül használhatja. Az indigó szintézisének fölfedezésétől (Bayer 1877.) számított 20 év múlva már a gyárak előállította mesterséges indigó kezdi a természetes indigót kiszorítani s ez a kémiai technológiában mégis szokatlanul hosszú időtartam. Már fordítva, a kémiai kutatás nem követi ily szépen a gyakorlat kívánságait. Így pl. a kénsavgyártásban, mely a kohászatot követő első kémiai nagyipar, egészen a kontakteljárás-feltalálásáig, 1875-ig, közel másfél évszázadon át, úgyszólván semmi újítás sem történik. Cavendish már 1787-ben tudja, hogy a levegőben elektromos szikrázás közben salétromsav képződik, de csak 100 évvel később vizsgálják behatóbban, mérésekkel a tűneményt (s az így nyert eredményeket a gyakorlat csakhamar fel is használja, a Rukan vízeséséből Norvégiában egymagából több százezer lóerőt fordítanak salétromsav és így mesterséges nitrát trágya előállítására.) Az olcsó akkumulátor kérdésének megoldása felé a kémia el sem indult. Viszont történtek elméleti kísérletek a szén energiájának közvetlen elektromos energiává való átalakítására. Ez rendkívül fontos, gyakorlati értékű probléma, mert azáltal, hogy a kémiai energiát először gőzkazánban vagy gázgépben melegen energiává változtatják, tehát a legállandóbb energifajtává, kénytelenek ennek a melegnek nagy részét – 70-75 százalékát – haszon nélkül elbocsátani. A jelzett közvetlen átalakítással tehát a tüzelőanyag lényeges nagy részét meg lehetne takarí-

tani. A kérdéssel mégis oly kevesen foglalkoznak, hogy megoldást a legközelebbi jövőben nem várhatunk. Ugyanilyen elzárkózó a kémia még sok más fontos gyakorlati kérdés iránt is.

Látnivaló, hogy a gyakorlatbavitel sebessége lényegesen függ a kor és hely szociális állapotától. Ettől függ a tudományos gondolatok kicserélésének szervezete, amelynek fejlettsége a haladásnak oly lényeges tényezője. Ettől függ a tudomány és művelőinek megbecsülése és a rájuk fordított társadalmi áldozat nagysága. Fontos ezt felismernünk, mert belőle meríthetjük azt a hitünket, hogy egy fej tett eb társadalomban a tudomány haladásának eddig soha nem látott s nem remélt sebessége lesz lehetséges. A kapitalista társadalom tudomány-támogatása távol áll az ideális támogatástól: egy kis, praktikus ipari találmány tulajdonosa nagyobb haszonhoz s közvetve megbecsültetéshez jut, mint egy genialis matematikus vagy elméleti kémikus. A technika ilyen nagy mérvű támogatása azután azzal jár, hogy a legkitűnőbb elmék technikai eljárásodon forgácsolódnak szét; így az elméleti tudományok korántsem fejlődnek abban a tempóban, amely korunknak egyébként megfelelne, ami viszont a technika fejlődésén bosszulja meg magát. A kapitalista társadalom így többet veszít a réven, mint amennyit nyer a vámon. Az emberi elme összes energiáját csak egy olyan társadalomban lehet majd hasznosítani, amely egyformán fogja megbecsülni és jutalmazni: a teoretikust úgy, mint a technikust.

Hermann Gyula.

„Kérdések, amelyeknek nincsen értelmük.”

Micsoda megfontolások alapján lehet valamely feladott kérdéstről eldönteni, hogy értelmes-e, vagy nem? Ez a megállapítás akárhány esetben kétségkívül sok hiábavaló fáradságtól kímélhet meg bennünket. A világról való elgondolásaink történetéről, a filozófia történetéről jórészt azért mondható ma, hogy az tévedések története (Petzoldt), mert a felmerült kérdésekre anélkül kerestek feleletet, hogy azok értelmét előbb megvizsgálták volna.

Az értelmetlen kérdések természetéről felvilágosítást nyerhetünk, ha azt vizsgáljuk, hogyan jönnek azok létre; jó példák erre a kis gyermekek ismert értelmetlen kérdései. „Egy gyermek szája olyan kérdést tud feladni, amelyekre a legnagyobb bölcs sem tud megfelelni”. A hozzátartozók el vannak ragadtatva a gyermek „okosságától”, pedig nyilvánvaló, hogy ezek a kérdések nemesik a gyermek széliemének elevenségét, hanem egyúttal a fejlődésben levő értelem kritikában, hibás működését is jelentik. „Miért van a hold és ki hozta létre a holdat és miért épen ilyen a hold, miért nem nagyobb, vagy miért nem kisebb?” és így tovább. A gyermek vagy a vulgárisán gondolkozó felnőtt a jelenségek összefüggésének megfigyelésénél nem veszi észre, hogy valamilyen jelenség bekövetkezte hány körülmény jelenlététől függ az ő számára a jelenség legtöbbször csak egy körülmény meg-

változásának képében jelentkezik, míg a többi tényezők az ő számára állandók maradtak. Ha az az egy tényező fellép vagy megváltozik, akkor a jelenség előáll, különben az nem következik be; ezért *a* jelenséget *az* hozza létre, *az* a jelenség *oka*. Miután a jelenségek zürzavarában nagyon gazdaságos úgy tájékozódni, hogy azoknak sok változótól való függése helyett csak egy tényezőtől való függése vétetik tekintetbe – és mert azonkívül ez sokszor helyes is, amennyiben a mindennapi életben megfigyelt jelenségek nagy részénél a függő változók egy vagy két változó kivételével elég állandók maradnak ahhoz, hogy elhanyagolhatók legyenek – ezért a primitív értelem minden felmerülő jelenségről úgy igyekszik tájékozódni, hogy azt valamilyen más, már ismert *egyszerű* tényezőhöz, mint okhoz köti. Amint azonban olyan észrevételekről van szó, amelyekben egyszerre több tényező változását észleljük, vagy ellenkezőleg olyan észrevételekről, amelyekre nézve az összes tényezők mindig állandók maradnak, akkor az „ok” keresésének többé nincs értelme, mert így a helyes felelet előbb jellemzett *feltétele* hiányzik.

Ugyanígy megfontolások állanak a dolgok célját, célszerűségét illető ál-kérdésekre, vagy azokra, amelyek a világ vagy a lélek magábanvalóságára stb.-re vonatkoznak. Mindezekben az a közös elem, hogy fogalmak (legtöbbször antropomorf fogalmak), amelyeket *bizonyos* feltételek között tanultunk használni, e feltételekről való függésük nem vétetvén észre, más feltételek között *hasonlóan* alkalmaztatnak. így azonban ezeknek a fogalmaknak más értelmük lesz, vagy értelmetlenké válnak. A kérdésben szereplő fogalmak alkotásának eredetét és helyességének feltételeit kell tehát megvizsgálnunk minden adott esetben. Amint ezekkel tisztába jövünk, a kérdés értelme vagy értelmetlensége nyomban kiderül. (*Felelet L. A.-nak, Pápa.*) *Str.*

Hellénség és szellemi szabadság.

II.*)

A hellén szellemi kultúra fenomenális fejlődésén látjuk a maga igazában, mit jelentett erre a népre, hogy itt nem volt papi hatalom, amely a nemzet-egész szellemi előretörésének közepette egy olyan gondolat-rendszerhez kötötte volna magát, amelyet a bölcsélet és a tudomány szakadatlan haladásának szükségszerűen túlhaladnia kellett – hogy ott nem volt olyan tekintély, amely az élők számára értelmesített nyelvét a holtaknak beszélte és amely képes lett volna arra, hogy a történelmi adottságokat örökkévalókká tegye, a jelen gondolkodását is meghatározó kényszerű normákká. Mit szolt volna a hellén teli-kultúra műveit görögje ahhoz a követeléshez, hogy egykorú bölcséletét csavarja vissza a VI. század álláspontjára és letűnt korok túlhaladott gondolatvilágát tegye meg szellemi zsinórmértékül, ahogy

*) Az I. közleményt 1. a Szabadgondolat 1913. évi 11. számának 344-46. lapjain.

ma Aquinói Tamást akarják megtenni a jelen kor gondolkodásának mintájául, olyan időben, amely a középkori világképet annyira lerombolta, amennyire rombolni csak lehet. A szabadon kibontakozó hellén tudomány természetesen szintén hozzájárult ahhoz, hogy a tudomány iránt türelmetlen maradi elemek támadásainak, ha ilyenek előfordultak, maradandóbb hatásuk nem volt.

A hellének, mint a tudomány megteremtői, elsőnek ismerték fel azt is, hogy a tekintély ugyan helyes elve a nevelésnek és az állami rendnek, de nem elve a kutatásnak és a megismerésnek. A szellem autonómiáját teremtették meg és kultúrájukban az alkotó szabadság szellemét virágoztatták fel, amely nem kívülről fogad el kész igazságokat, más emberektől, akik azokat szintén előbbi koroktól vették át, hanem amely ellenkezőleg *az értelmet, a logost teszi meg az igazság kritériumának. Az értelem a maga saját törvényhozója.*

Így támadtak hellén földön – a világtörténelemben először – a kutatásnak és a tanításnak azok a szabad szervezetei, azon legmagasabb kultúrintézetek, amelyeknek éltető eleme az előítélet nélküli kutatás volt, vagy is az olyan kutatás, amelynek csak a tudomány belső törvényei, nem pedig valamely előszabott ortodoxiának dogmatikus elvei szabnak irányt. Szabad és kemény nemzedék nőtt fel így, amely megismeréseit csak az értelemtől és a tudománytól, sohasem idegen tekintélyektől származtatta és a mely hála ezen belső szabadságának, a tudományos gondolat legtetefjére emelkedett. Ezért a hellénségre szó szerint áll, hogy azon népek közül való, amelyekről Jakob Burghardt mondotta, hogy: „náluk a szabad kultúra minden kapuja tárva-nyitva áll.”

Nem csoda, hogy ilyen talajon, – ha csak valaki nem tagadta meg egyenesen az állam-istenek létezését, – az „eretnység” kultúrelleres fogalma számára rendszerint nem maradt hely semmiféle inkuizitorius szereplésre, innét a polis kiterjedt *vallásgyakorlati szabadsága*. Polgárai a legkülönbébb szertartások gyakorlására vallásos szövetezéseket alakíthattak, ha csak ezek nem veszélyeztették az erkölcsi vagy a jogi rendet magát; idegen vallásgyakorlatokkal szemben pedig a legmesszebbmenő türelemmel voltak. A hellén polis ezzel a vallás gyakorlati szabadsággal egészséges vallási állapotoknak rakta le alapját, és elvégezte ezzel nagyrészt annak a felszabadító munkának, amelyhez csak a modern népek tértek ismét vissza. Ennek következménye volt a vallási eszméknek, bölcséleti és világnézeti gondolatoknak az a tarkasága, sokoldalúsága és eleven szabadsága, amely nagy részét teszi ki a hellénség kultur-történeti jelentőségének. A különböző vallásgyakorlatoknak, szövetségeknek és világnézeteknek ez a békés együttese kizárta a teológiai viszályok és hitágazati viták mérges anyagát, azt a kérlelhetetlen és bosszúálló gyűlöletet, amelyet – Lagardes találó szavával élve – a dogmatizmus nevel a dogmatikus szívében. Az a gyászos balhit, hogy hitbeli különbségek emberi értékben való különbségek is, nem talált táplálékra. Elesett egy csomó alkalom a kiközösítésre és üldözésre, a népegyetem szövetének rendszeres meglazítására, amely pedig nagyon gyakran következménye annak, ha meggyőződéseik szerint osztályozzuk az embereket. A különböző felekezetek tagjai

nem érezték magukat indítva arra, hogy a más nézetűekkel lehetőleg minden lelki érintkezést kerüljenek. Nem volt szükség arra, hogy egymásról torzképet rajzoljanak, vagy imádkozzanak azért, hogy az „eretnekek kiirtassanak” és így elsősorban egy haza polgártársát láthatta a másikában. Minő áldás egy nép belső egysége szempontjából!

Bizonyos kezdetei a papi hegemoniának ugyan itt is meg voltak. A parnasszusi nagy-görög és „majdnem ökutnén” vallási központnak nagy és messze ágazó befolyása, a hatalomvágyó és nagyratörő papok kezében veszélyessé válhatott volna, ha a hellén világ szabad tagozatán nem tört volna meg minden kísérlet arra, hogy e befolyás egyházi és világi hegemoniává nőjön meg. Hogy Hellásban aféle templomi állam, aminő Delfi volt, egyáltalában keletkezhetett, nem papok hatalmi politikájának vagy papi hamisságnak, hanem a hellén államok szándékainak volt a következménye, akik nem akartak egyetlenegy államnak sem átengedni a jóshely birtokát és ezért külön templomi államot teremtettek meg, hogy az istenség függetlenségét ezzel biztosíthassák. Hogy ezért most már a delfii papságnak bármiféle kényszerítő hatalma vallási ügyekben vagy pláne világi ügyekben elismerendő volna, olyan gondolat volt, amelyet a hellén össze nem egyeztethetőnek tartott a polgári közület önrendelkezési jogával. Az állam autonómiája, vagy szuverenitása elejét vette még a lehetőségének is annak, hogy létezzék olyan hierarchikus főhatalom, amely az államot idegen akarat végrehajtó eszközének megalázó szerepére kárhóztassa. Ha a jóshely útbaigazítással is szolgált a hozzáfordulónak, miként cselekedhessen Istennek tetsző módon, avagy vezekeljen vétkéért, mégis a tudakozódónak szabad belátására volt bízva, hogy kíván-e vallási kételyében tanácsot és megakarja-e azt fogadni. Igaz a papok azt állították, hogy ők másoknál jobban ismerik Isten akaratát. De hogy ezért joguk lett volna mások felett uralkodni, hogy ezért a delfii sziklára hierarchikus egyházat lehetett volna felépíteni, – hellén-földön egészen kilátástalan gondolat volt. Mert hiányzott mindennek a szükséges kiegészítője; keletiszabású, dogmatikus és merev kinyilatkoztatott vallás olyan, amely a nép érzését, gondolatát megváltozhatatlan formák béklyóiba veri.

Hogy mekkora szakadék tátong a hellének szabad vallásossága és a keleti megkötöttség között, megmutatta az a jelentőséges felírás, amely arany betűkkel világított a delfii szentély faláról a belépőre: „*gnóthi se autón*” „Ismerd meg tenmagadat!” Ebben a követelésben nincsen hierarchikus igény az égi igazságban való kizárólagos tulajdonra, avagy pláne az örök üdvözülés kulcsára, mint abban a „sziklaemberről” Mt· 16, 18-nál történt interpolációban, amelyből egy római templomfelírás a történelmileg meg nem indokolt főpásztori intézményre származtat igényt; ellenkezőleg, az ember személyiségének önkormányzatához, az ember *belső* felmagasztosulásához, amelyhez eljuttatja az energikus *önmagára eszmélés*. Az önmagunk megváltását hirdeti, önnelvelés útján, nem az intellektus feláldozását.

Az élet súlypontját nem a tekintély vezetésében, hanem az ész önmegismerésében és önhatározásában találja meg, amely arra képe-

síti az embert, hogy szellemileg és vallásos módon is a saját életet élje. Ez az álláspont, mintha arra volna teremtve, hogy egy nép *aktív* lelki erejét, a szellemi önfelszabadításhoz való erőt, teljesen kibontakoztassa és kiváltsa azokat a hatalmas energiákat, amelyek egy népet arra képesítenek, hogy egészen végcéljáig kövessen minden fejlődési lehetőséget, minden gondolatot kíméletlenül végiggondoljon.

Ha mégis, még a hellén teli-kultúra talaján is, sőt még az egyenlő választói jog „szabad népállamában is” a tudomány szabadsága ellen néha-néha visszahatás jelentkezett, ennek az oka abban a belső ellentmondásban volt, amelyet az állam radikális demokratizálása vitt bele a hellén kultúr-világba. Ugyanakkor, amikor a hellén szellem az ésszerű megismerésnek legmagasabb fokára lépett és kifejlesztette a teli-kultúra jellemző sajátosságait, ugyanakkor a szellemileg kisebb értékű néprétegek olyan hatalmi helyzetbe jutottak, amely a maga túlzottságában kultúrpolitikai szempontból valóságos visszafejlődés volt. A műveltség legfelsőbb rétegeinek azon meggyőződésével szemben, hogy a fogalmi gondolkodás fölötté áll a „sokaknak”, azoknak „akik azt hiszik, hogy valamik, pedig semmik”, náluk is épp úgy mint ma – mert a görögök ebben is modernekként voltak – a nagy tömeg hatalmi hóbortja és önérzete mind tudatosabban helyezkedett szembe. Már Euripides panaszolja, hogy magas műveltség könnyen szül gyűlölködést és kicsinylést és hogy „az új bölcsesség”, ha hagyományos előítéletekbe ütközik, képviselőjét könnyen botránykövé teszi a tömeg szemében. Tekintettel erre az ellentétre demokrácia és tudomány között valóban kockázatos volt, ha néha a tömeg az úgynevezett asebia-perekben abba a helyzetbe került, hogy a tudomány emberei fölött ülhessen széket, amint az megtörtént például Anaxagoras, Protagoras, Sokrates stb. esetében. De talán egyetlen ilyen perben sem volt csakis vallási motívumokról szó. Majdnem mindannyiuknál egész másfajta indítók is játszottak közre, főleg olyanok, amelyek a politikai pártélettel függöttek össze. Mivel a demokrácia módot nyújtott arra, hogy a nemtetszők ellen valóságos tömegmozgalmakat lehessen inscenálni, erős volt a kísértése annak, hogy a vallást is bevonják a politikai harcba, hogy eszközzé tegyék meg a politika és a pártszervezés szolgálatában.

De éppen az a körülmény, hogy legtöbbször politikai és szeméi } es gyűlölség, önző pártérdek kellett a sikerhez, ékesen bizonyítja, hogy az értelmiségnek a nyers tömeg által való legázolása pusztán kivételes jelenség volt. Itt, ahol nem volt politizáló papi rend, amely a hívőket a pokol rémségeivel és a lelkiismeret kényszerével hajtotta volna a választási helyiségbe, itt, ahol továbbá a S70-cialisztikus radikalizmus, amely a véleményszabadságot veszélyeztető természetét a görög világban sem tagadta meg (v. ö. Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt, című művem II. S. 297 ff.), nem tudta utópiáit a valóságba átvinni, itt a tudomány emberei ellen intézett esetleges támadások nélkülözték már kezdettől fogva a következetességet, a nyomatékot és az erőt. Hogy is lehetett volna másképpen Athén azzá, *amivé lett*, felszentelt városává a tudományoknak és iskolájává a világnak?

Robert v. Pohlmann.

SZEMLE.

Wallace,

a fejlődéstani törvényszerűségek egyik legjelentősebb kutatója, ez év novemberében 91 éves korában meghalt. Tanulmányai végeztével 1848-ban Brazíliába utazott s az Amazon és Rio Negro partvidékeit átkutatva, utazása eredményeit: *Travels on the Amazon and Rio Negro* című munkájában foglalta össze. 1854-ben újra elutazott a Sunda szigetek flórájának és faunájának tanulmányozására s itt fejtette ki nézeteit először a fajok keletkezéséről: *On the tendencies of varieties to depart indefinitely from the original type* című értekezésében. Ebben a munkájában – melyei 1858 júliusában Darwinnak egy hasonló tárgyú *rövidebb* munkájával együtt mutattak be a londoni Linné társaságban a fejlődést ugyanazon princípiumokkal magyarázta, mint Datwin. Ezzel a kérdéssel foglalkozik 1870-ben megjelent *Contributions to the theory of natural selection* és az 1889-ből való *Darwinism, an exposition of the theory of natural selection* című munkáiban is. Ezekon kívül több állattani munkája jelent meg s könyvet írt a spiritizmusról is. Munkásságának legjelentősebb részét a fajfejlődésről írt könyvet teszik.

A fajok keletkezéséről vallott nézetei jórészt megegyeznek Darwin nézeteivel. A fajfejlődést a létért való küzdelem irányítja, még pedig oly módon, hogy minden faj egyedei közül azok, amelyek bármilyen okból alkalmasabbak a létért való küzdelemre pl. színük, valamely szervük erősebb fejlettsége stb. által, inkább maradnak életben, mint azok, melyek ezen előnyös sajátságokkal nem rendelkeznek. Ennek eredménye egy kiválogatódás lesz, amit az jellemez, hogy azok az egyedek maradnak meg nagyobb számban és hoznak létre több utódot, melyeknek több előnyös sajátságuk van a létért való küzdelemben. Ezek a sajátságok pedig öröklődnek, ami a faj fokozatos javításához vezet. Ezek tudvalevőleg az alapelvei a fajfejlődés Darwin adta magyarázatának is, de Wallace ugyanazt a magyarázatot Darwinnal egy időben és tőle függetlenül állította fel s így joggal nevezik sokan Darwin-Wallace teóriának.

Az ember származására és főképp a lelki sajátságok kifejlődésére nézve azonban eltér felfogása Darwinétól; legjobban kiviláglik ez *Darwinism* című könyvéből. Itt a fajok egymásból való keletkezésének tényét számos új bizonyítékkal erősíti meg és a darwini princípiumoknak a fajfejlődés magyarázásában való jelentőségét többszörösen kiemeli s azután az ember származásának kérdésére térve át, a következőket írja: „Fenti fejtegetésekből kiderül, hogy Darwinnak az ember és magasabbrendű állatok testi összetartozóságáról vallott nézeteit elfogadom és ezzel együtt az embernek és az emberszabású majomnak egy közös ősből való leszármazását is ... Ez azonban csak egyik része Darwin felfogásának. Mert ezután az ember erkölcsi természetét és szellemi képességeit fejtegetve, ezeket is az állatvilág szférájából való fokozatos átalakulásból és kifejlődésből igyekszik levezetni Bár ez talán sehol sincs határozottan kifejezve. az egész bizonyítás mégis

mennyi képessége, legyen az morális, intellektuális vagy spirituális, természetű, azokból a csirákból és nyomokból vezetendők le, melyeket az állatoknál fellelhetünk, ugyanúgy és ugyanazon törvények hatása alatt, melyek testi alkatára érvényesek . . . Úgy látom, hogy ezt a következtetést nem támogatja elég bizonyíték.”

Így pl. nem tartja elegendőknek Darwin bizonyítékait a matematikai képességek kifejlődésének megmagyarázására. Ugyanez a 1 a zenei és művészi képességekre, melyeket a létért való küzdelem által feltételezett természetes kiválogatódás szintén nem magyaráz eléggé. Mindezen szellemi képességek csak igen kevésbé vannak kifejlődve az alacsonyabb népfajoknál, vagy egyáltalán nélkülözik őket. (Majd így folytatja) „Mindezen jellemző sajátosságok kifejlődésében teljesen lehetetlen a természetes kiválogatódás elvét magyarázatképen felhasználni és minden arra kényszerít, hogy más eredetűeknek tartsuk őket, mint az ember testi és lelki animális jellemvonásait. Ezek az általunk kifejtett különös hajlamok és képességek világosan mutatnak rá egy olyan valaminek a létezésére, amit az ember nem örökölhetett állati őseitől s amit talán leginkább, mint egy spirituális természetű lényeket jelölhetnénk meg, amely kedvező körülmények közt tovább tud fejlődni.”

Ezek a sorok világosan mutatják az eltérést Wallace és Darwin gondolkozása közt.

Míg Wallace egyrészt az ember testi fejlődésének megmagyarázására elegendőnek tartja a természetes kiválogatódás elvét, addig szellemi fejlődésében egy új tényezőnek tulajdonít szerepet, mely eddig a faj fejlődésében nem játszott közre. Ez az új tényező pedig egy metafizikai erő, s ennek létezését bebizonyítani, sőt még csak lényegéhez, természetéhez közelebb férközni sem lehet. Gondolkozásának exaktságban voltak hiányosságai, amit az is mutat, hogy meggyőződéses vitalista volt, mert nem bízott abban, hogy az életjelenségek egy részét fizikai és kémiai erővel meg tudjuk magyarázni.

Bámulatraméltó szerénysége mellett, mellyel félreállt az elsőbbségi vitától, éppen ez volt az oka annak, hogy Wallace neve sokkal kevésbé lett ismertté, mint amennyire tudományos munkássága révén megérdemelte volna. Mindazonáltal a fajfejlődés magyarázásában és a fajok egymásból való keletkezésének bebizonyításában szerzett elévülhetetlen érdemei miatt benne a tudomány nagy halottját gyászoljuk. (F-m.)

Országos Néptanulmányi Egyesület

Az ország különböző részei kulturális, gazdasági stb. viszonyainak módszeres és tudományos tanulmányozására és ismertetésére új egyesület alakult az elmúlt hónapban: az Országos Néptanulmányi Egyesület. Az új egyesület voltaképp a Társadalomtudományi Társaság szociográfiai szakosztályának az anyaegyesületből való szecessziója az intenzívebb, megosztottan koncentrált munkálkodás lehetővé tételére.

E megalakulás alkalmával őszinte örömmel kell fogadnunk az adott munkaprogramot, amelynek nemcsak az a jelentősége, hogy a szociográfia fejlődő tudományát átplántálja hozzánk és minden szociológiai kutatásnak ezt az *ellenpróbáját* beiktatja a tudományos munkálkodás sorába, hanem módot nyújt arra,

hogy bevilágítson a magyar vidéknek, a falunak, a nemzetiségi perifériáknak viszonyaiba, új területekre vigye át a kutatást és az eddig filozofáló, esztetizáló, hazafiaskodó folklórét tudományos alapokra állítsa.

Ámde ezúttal szükségesnek véljük egy, mindezeknél korántsem csekélyebb jelentőségű problémára rámutatni, amelynek megfejtését az Országos Néptanulmányi Egyesülettől várjuk.

A munkásosztály életviszonyairól nevezetesen a legkülönbözőbb statisztikák garmada ad számot a szociálpolitikuskak, holott kétségtelen, hogy a társadalmi jelenségek kutatásánál a polgári társadalom természetrajzának ismerete mulhatatlanul szükséges. A polgári társadalom a legjelentősebb életkérdésekben sincs tisztában a maga érdekeivel, öntudata teljességgel hiányzik, nyilván, mert nem ismeri a maga életét, nem ismeri önmagát. De a társadalomtudományi kutatás is hozzávetőleges becslésekre, be nem bizonyított hipotézisekre és általánosságok közt mozgó adatokra kénytelen legtöbbször hivatkozni ott, ahol munkáskérdésekben a számszerű adatok soraira támaszkodhatik.

A magyar polgári középosztály és az úgynevezett értelmiség életviszonyainak pontos képét nem ismerjük. Fejlődésükről néhány többé-kevésbé sikerült monográfia számol be, de a *ma* polgári társadalmá, élete, küzködése, vergődése, sorsa, módja, – kaotikus rendezetlenségű problémája a szociálpolitikának. A rendelkezésre álló statisztikai adatok, amelyek arról szólnak, hogy hány hivatalnok, tanár, orvos stb. van az országban, milyen az iskolázottságuk, mennyi a jövedelmük, stb. a maguk általánosságában csak a népességi statisztika igényeit elégítik ki Egy *szociális statisztikára* van szükség, hogy a kutatók is, a politikusok is, de maga a társadalom is tisztába jöjjenek a polgári középosztály viszonyaival.

Az Országos Néptanulmányi Egyesületre vár az a kétségtelenül nagyjelentőségű feladat, hogy ezt a statisztikát elkészítse és munkaprogramját ezzel kiegészítse. Az eredeti program tagjainak individuális készségére és képességeire számíthat csak: a vidéknek, a falunak, a nemzetiségeknek szociográfiájára. Ez a másik probléma a maga mechanikus módszerével azonban nem teszi függővé a sikert az egyéni buzgalomtól, mert az adatok egybegyűlnek, csak egy szervezet kell, amely feldolgozza őket.

így: foglalkozási ágak szerint felosztva a polgári társadalmat (bizton számíthatna minden illetékes tényező támogatására), kérdőíveket kellene szétküldeni orvosoknak, ügyvédeknek, kereskedőknek, hivatalnokoknak stb. – nőknek férfiaknak egyaránt, – amiként azt a *Galilei Kör* a maga *diakstatisztikájá*-val. már egyízben megvalósította. A kérdőívek, minthogy a megkérdezettek anonimitását biztosítják, a legaprólékosabb jelenségekre kiterjeszkedhetnek: családi viszonyok, jövedelem, fogyasztás, adósság, egészségi állapotok, lakás, szórakozás, stb.; ámde ez még nem volna elégséges; – a kérdéseknek néhány esztendőre visszamenőleg is érdeklődniük kellene a feleletadó viszonyainak alakulásáról. Különös tekintettel kellene lenni a foglalkozás-cserére; hogy pl. miért és hogyan lesz tanárból hivatalnok, hivatalnokból kereskedő stb. Ez adatgyűjtéssel pontos képet kaphatnánk arról a sokat emlegetett lateinertültengésről is, amely Magyarország legrettenetesebb nyavalyái közé tartozik.

A munkát Budapesten kell elkezdeni és amennyiben vidéki fiókok alakulnak, a vidéken folytatni. Két-három év alatt készen lehet a polgári középosztálynak ez a statisztikája.

Gyulai István.

Ünneprontók.

Az ünneprontók: a fővárosnak minden rendű és rangú oktató alkalmazottai, az ünnep pedig, amelynek állítólagos harmóniájába félénk cérnahanagon belecincogtak: a főváros fennállásának negyvenéves jubileuma. Mi annál kevésbé látunk tapintatlanságot e szerény mozgolódásban és fellépésben, mivel az anyagi nyomorúság megöli a *bon tont* s a jelen esetben szinte egy kényszermozdulatról van szó, melyet az oktatószemélyzet egyeteméből nyomasztó körülmények váltottak ki. A főváros ünnepi közgyűlésén önelégültségtől csepegő szónoklatok hangzottak el, az élet mélységeiből pedig furcsa visszhang válaszol. Megalakul Budapest barátainak szalon-társasága, Budapest főváros legszerényebb munkásainak társadalma pedig – a tanítóság – ugyanakkor falanxba próbál verődni. Nem veszedelmes, nem ijesztő e: a falanx. Inkább sajnálatot ébreszt, mint a védtelen juhok összebújása. A jámbor harcosok csatakiáltása szordinált, öklük nincs, támadó lándzsáikon érveket lobogtatnak.

A fővárosi oktatószemélyzet gyűlésén szó esett a tanítói és tanári éhbérek javításáról. Vájjon ez a követelés az alig néhány évvel ezelőtt ravaszul megejtett fizetésrendezés után okvetetlenkedést jelent? A megélhetés egyre növekvő nehézségei a tanárságot, ezt a halvérű fajtát, mindenütt opponálásba kergetik. Mért kerülnek ki Franciaország elszánt antimilitaristái a tanítók köréből? Nem rég a csehországi tanítók nélkülöző feleségei gyűlést tartottak s követelték, hogy férjeik amerikázással szorítsák a kormányt fizetésük megjavítására. A fővárosi tanszemélyzet gyűlésének hátterébe oda kell képzelni ugyanezen motívumokat: a családtagok, a hozzátartozók seregét.

Bátran és egyenesen kimondották, hogy a tanárkodás, tanítóskodás anyagi szempontból nem teljes értékű foglalkozás a mai viszonyok mellett. Azt szokták úton-útfélen emlegetni, hogy mily kényelmes a professzor állása: pár óra munkát végez s élvezi a hosszú vakációkat. De van-e tanár, aki pusztán a hivatalos elfoglaltságából meg tud élni? A főváros csaknem egész tanszemélyzetét kétszeresen foglalkoztatja. A legtöbb pedagógusnak úgynevezett mellékkeresete a főjövendelme. A kétszeres megterhelésben pedig kevés a köszönet. Először is azért, mert naphosszat tanítani a legidegrokeantóbb munka, másodszer azért, mivel az elcsigázott embereknek önképzésre nem marad se idejük, se energiájuk. A tanári állás kultúrjellege így merőben elsikkad. Szabadjon ezen állítás igazságát egy példával illusztrálni. A főváros drága pénzen főiskolai jelleggel továbbképző tanfolyamokat tart fenn a pedagógusok számára, amelyeken azonban kevés a látogató s az idén már kötéllel, ösztöndíjjal biztosítottak hallgatóságot. Miért van ez így? Mert elsősorban kenyér után járnak az emberek.

Szinte nap-nap után olvasunk híradásokat üdvös, modern és gyermek iránti szerető megértésből fakadt rendelkezésekről, melyekkel egy buzgó tanácsnok hivatásuk magaslatára szeretné lendíteni a főváros iskoláit. Egy igen jeles magyar professzor, legkitűnőbb szellemeink egyike, aki semmiféle mozgalomban nem vesz részt, az írja, hogy aki a magyar iskolán segíteni akar, az ne tantervi, fegyelmezési és szervezeti reformokkal próbálkozzék, hanem segítsen és lendítsen a tanárságon. Nem gondolnak erre a fővárosnál? Homokra terveznek pedagógiai légvárakat?

Bámulatos, hogy az oktatószemélyzetnek volt bátorsága erre a legutolsó fellépésére. A főváros tanítói és tanárai az állások körül folyó áldatlan tülekedésben alapos leckéket kapnak az alázkodásból. A személyi ügyek a fővárosnál is poli-

tikai jellegűekké válnak. A tanácsnokhoz szinte nehezebb bejutni a közönséges alkalmazottnak, mint egy miniszterhez. A pedagógiai vezérferfiak szeretnek hivatkozni Kerschesteiner Györgyre, München közoktatásügyének vezetőjére, akinek rendkívüli érdemei vannak a nagyvárosi oktatás szervezése, kiépítése és gyakorlativá tétele körül. Meg is hívták előadások tartására. Előadást tarthatna ez az ur arról is, hogy a müncheni városházán a tanügyi tanácsnokhoz hosszas előszobázás nélkül, sőt bármikor és azonnal bejutnak az ügyes-bajos emberek. Hogy ott nemcsak néhány befolyásos városatyának van zárnyító varázsfüve a legfelsőbb ajtókhöz.

Némelyik protektor valóságos tanár- és tanítóelhelyező-intézetet tart fenn és a hozzá ajánlott jelölteket a cselédelhelyező göggyével kezeli. Ilyen rabszolgahajón beérkezni abba a révbe, amelyet fővárosi alkalmazásnak neveznek, felér egy erkölcsi gerincirtással. Arról nem is beszélünk, hogy mennyi idealizmust pusztít el a befolyásos kéményseprők, pálinkamérők stb. stb. nem mindig az érdemest támogató közbenjárásának cinizmusa. Ezek a tisztelt protektorok azután az oktató munka legfőbb bírálói. „Behoztuk a koldusokat, maradjanak hát csendben!” – így gondolkoznak. Ezek a kőszívű jóakarók inspirálják többnyire a vezető hivatalnokok rideg kijelentéseit. Állítólag illetékes helyről közölték már a mostani mozgalom vezetőivel, hogy még a legkedvezőbb pénzvviszonyok esetén sem lesz a fővárosnak arravalója, hogy a mai fizetési rendszeren változtasson.

A tanárság önzetlenebb, semhogy az ifjúság rovására merész akciókba kezdene. De lelki depresszió ellen a legnormálisabb jellem sem ura önmagának. Ha a tanárokat és tanítókat nem függetleníti a főváros gondjaiktól, akkor a városzerte épült drága iskolák harmonikus stílje merő külsőséggé válik. Akkor hiába olvastunk nap-nap után pedagógiai reformokról, – minden reformparancs, minden szép rendelkezés szemfényvesztő Potemkin-politika ténye marad!

Zsadányi Gábor.

KÖNYVEK.

Az egyelvű világszemlélet. Írta *dr. Fényes Samu.* Népszerű előadások. I. rész. Az Úttörő Könyvtára. Budapest, 1913.

A kormány minden érdemleges ok és indok nélkül nemrég feloszlatta a szabadgondolkodó irányban, tanító és ismeretterjesztő Úttörő-Társaságot. A megrendszabályozott egyesületnek most olyan védőirata jelent meg, amely több az Úttörő társaság magánügyénél. Fényes Samu a Társaság alapítója, lelke és terjesztője, kiadta első részét azoknak az előadásoknak, amelyeket mindenfelé az egyelvű világszemléletről (monizmus) tartott. Amióta egy Wilhelm Ostwald vezetése alatt a német szellem élet számos kitűnősége (W. Blossfeldt, F. Oppenheimer Fr. Jodl stb.) egyesült

a Monisteabund-ban az egyelvű világszemlélet kiépítésére és gyakorlati követelményeinek megvalósítására, amióta a császárné minden tiltakozása ellenére megtartott „felekezeti-széki – gyűléseken” egyetlen hónap lefolyása alatt nem kevesebb mint 7500 kilépés történt a tartományi egyházból, azóta a „tudomány vallása,” amint magát a monizmus nevezi, joggal tarthat számat arra, hogy a világnézetek versengésében még ellenfelei által is komolyan vétessék. Mi, szabadgondolkodók pedig, akik mindég rendszert, – és ha az gyakorlati követeléseinket még oly erősen alapozná is meg, – csak akkor ismerünk el helyesnek, ha az ettől függetlenül megállja a kritikát, – közel állunk annyiban minden monisztikus rendszerhez, hogy

épen ezek azok, amelyek a legkönnyebben és a legszigorúbban kritizálhatók meg. Egyelvű rendszereknél könnyebb a hibát felfedezni, mint két vagy több elvű rendszereknél. Igaz tehát, a mi „monizmus”-unk csupán a tekintély elvével szemben a kritika elvének egyeduralmát, a kritika monizmusát jelenti. De ezzel már egy lépéssel tovább is haladtunk. Az összes többi gondolatrendszerek közül ezzel a tudományt emeltük ki, mert ez az, amelyben a kritika az uralkodómódszer. A szabadgondolat álláspontjából ítélve tehát, a tudományon felépülő egyelvű rendszereket illeti mindenképpen elsőség a többi fölött. Ezekkel kell elsősorban foglalkozni és bár helyességük még a priori ezért fenn nem áll, esélyük erre nagyobb, mind mindenféle más rendszéré.

Fényes Samu könyve az egyelvű világszemlélet erkölcsi tartalmát helyezi előtérbe és egész ismereti anyagát szolgálatába helyezi. Csupa-lélek, csupa-szív írás, egy gazdag egyéniség átértzett és átélt megnyilatkozása, teremtető ember alkotása. (p. k.)

Adóreform és osztálytagozódás.

Írta *Szende Pál*. (Különlenyomat a Huszadik Századból. Budapest, 1913. Politzer. Ára 1 K 50 f.)

A legújabb magyar politika élesszemű historikusa és kritikusa a bizonytalan időre elhalasztott új adótörvények keletkezésének körülményeit és motívumait mondja el és jelentőségüket ismerteti. Mint a szerző egyéb adótanulmányai, ez is meggyőzően bizonyítja be, hogy a magyar állam pénzügyi politikája is hangsúlyozottan osztálypolitika, a nagybirtokosok érdekében való politika. Az új adótörvények e politikának tipikus termékei. A fogyasztási adókra nem terjednek ki, pedig valamely adórendszer antidemokratikus voltának leginkább kifejezője a fogyasztási adók tultengése. A magyar állam körülbelül 2 ½-szer többet vesz be fogyasztási adókból, mint

egyenes adókból. Az új adótörvények egyes intézkedésein kívül a MÁV. pénzügyi politikájáról, az állandó tarifaemeléséről is kimutatja Szende, hogy az államháztartás költségeinek a kereskedő-, iparos- és munkásosztályra való háritása érdekében jöttek létre. Az új adótörvények látszólagos szociálpolitikai reformjai, a 800 koronás létminimum, a gyári munkások adómentessége és a kismértékű progresszió, teljesen értéktelenek, vagy a munkások egy helyhez való kötésére céloznak. A családtagok adójának helyébe a háztartási adó léptetése a helyhatósági adózás és annak leggyűlöletesebb fajtái, a törvényhatósági utadó és közmunkaváltság, változatlanul hagyása az adóreform további merényletei a vagyontalanok ellen. Ezzel szemben a földadó kulcsának 25.5%-ról 20%-ra való leszállítása már 1913. január 1-én nagy gyorsan életbe is lépett és bár az 1908-ban 303 millióra, kontingentált tiszta földjövedelmet a vármegyei földadóbizottságok igyekeznek valamivel „kiigazítani,” szakértők véleménye szerint a földadó jövedelme 1913-tól kezdve legalább 7-10 millió koronával csökkenni fog. Bár a nagybirtokosok érdekében életbe lépett földadóleszállításban a kisbirtokosok is részesülnek, a 800 K-ás létminimum adómentessége a földadó tekintetében épen a nagybirtokosok érdekében nem bír érvénnyel. Az általános kereseti adó 10% kulcsa 1,2, illetve 2000 K jövedelmen túl 3%-ra való leszállításának jelentőségét teljesen lerontja a szigorú büntetésekkel körülbástyázott bevallási kényszer, a minimális 29 milliónyi adóbevételi kontingens és az átlag 1.5-2%-ot kitevő jövedelmi pótdadó. Az adókulcs 70-80 %-os leszállítása ellenére az iparosok, kereskedők és értelmiségi foglalkozásnak jövedelmi adója valóban 75-125 %-al nő meg. Megemlékezik Szende arról a mozgalomról is, mely az adótörvények elhalasztását eredményezte. Bármily teljes volt a győzelem, a de-

mokratikus haladás és az általános választójog szempontjából kissé korán jött. Mihelyt az elhalasztás bizonyossá vált, a polgárság túlnyomó része nem lelkesedett többé a választójogért és tétlenül nézte a választójogi javaslat törvényre erőszakolását és a tömegsztrájk bukását. Találón idézi a szerző Upton Sinclair mondását: „A szívükön szerettem volna őket találni, de a gyomrukra találtam el.” Az adóforradalom azonnal elült, mielőtt a zsebeket fenyegető közvetlen veszély megszűnt. De azért el kell ismerni, hogy a polgárság ez időben a magyar történelemben páratlanul álló szervezetségről tett tanúságot, amiből egy jövőendő, teljesebb

eredménnyel járó küzdelemre lehet reményt meríteni. Az adóreform rövid időn belül újra napirendre kerül és a polgárságnak át kell látnia, hogy igazságos és demokratikus adórendszer a törvényhozás demokráciájával elválaszthatatlan kapcsolatban van.

Az osztályharc fölötté termékeny szempontjaival dolgozó, fáradtságos számításokkal, nagy gondnal készült tanulmány, mely a hivatásos szakemberek Írásaiban oly komplikáltnak látszó adókérdéseket, elegáns, vonzó előadásban világítja meg, a Magyarország haladásáért folyó küzdelem értékes fegyverei és fontos dokumentumai közé tartozik

(sz-ur.)

JEGYZETEK.

Nyílt erőszak és nyílt hipokrizis.

Az erőszak hazugság a tényeken, a hazugság erőszak az igazságon. Ami kocsmában az ököl, az az elvek porondján a megátalkodott tagadás, a vakmerő ferdítés, a nyílt hipokrizis.

Tisza az igazságot áthelyezi, mint a vasutasokat, és megvesztegeti, ami a közvéleményből át nem helyezhető, megfizeti a lapokat, amiket nem tud terrorizálni és terrorizálja azokat, amiket nem tud megfizetni, az ország képe helyett a saját képét, de az ország pénzén helyezi el a sajtóban, tanúskodik, amikor nem hívják és a tanukat akkor hívja, amikor tanúskodnak, drágán adja a becsületét, pedig a Magyar Bankban olcsón vette, minden felelősséget vállal, csak semmiféle konzekvenciát le nem von, és keresztre feszíti magát mártírpózban, valami rugalmas keresztre, amely nem őt feszíti, hanem amelyen csak ő feszít... Az ilyen ember nem is lehet más, mint a felelősség fanatikusa, az erkölcs mániákusa, a tisztesség komédiása, a nyílt hipokrizis hangos és kifestett pojácája.

Behegedtek akkorára a sebek, ami-

ket duhaj erőszak ütött rajtunk, mikor még betegek leszünk annak a képmutatásnak, amellyel egy erkölcstelen politika megmérgezi közéletünket. Rég elfelejtettük már a durvaság jeleneit és visszavittük újra gyermekeinket a civilizáció útjára, amikor még hazajár és rémit bennünket a hipokrizis vigyorgókísértete.

Három március.

Ady Endre három versét, Jászi Oszkár, Rubin László és Polányi Károly ünnepi beszédeit tartalmazza az a kis füzet, melyet öt éves fennállása emlékére most adott ki a *Galilei Kör*. E versek és beszédek, kiegészítve a kezdet két esztendejének eredményeivel s betetőzve avval a szerető, rokonságtartó szószattal, melyet a kör jubileumi estélyén Ady Endre az ifjúsághoz intézett; az új magyar kultúrfejlődés egyik gyönyörű mozzanatának történelmi tükrét adják. Ady neve immár egymagában is szimbólum, hisz győzelmes útja a legmárciusibb léleknyílást jelentette – s ha majd az örök holnapért vívott tegnap és mai csatáink emléke történe-

lemmé nemesül, lehetetlen lesz meg nem érteni, mily fejlődésbeli logika kapcsolta az ifjú Magyarország költőjét a magyar ifjúsághoz. Az a kultúrforradalom, melynek ideológiai alapjait az új szociológus, író és publicista-nemzedék rakta le, a lelke legmélyén örökharcos Ady Endre lírájában sűrűsödött fénylő fókusszá s a lelke legmélyén örök harcos ifjúságban gyuladt tettakaró létté. Nem volt véletlen, hogy amikor Ady versei a Csák Máték és Szabolcska Mihályok földén még a sógaj visszhangjába fúltak, akkor az új ifjúság már sejtő szeretettel ölelte benne az új márciusok költőjét. Mily jól esik leírni: *mi* voltunk azok, új fiatalok, kik legelőször s a leghívebb hittel fogadtuk a frigyűlátát . . .

A három beszéd egymásutánjában egy gazdag fejlődés vonalait bontakoztat ki. Jászi Oszkár szavai még azoknak szóltak, akik ellenében ugyanekkor Adynak is vitatnia kellett a maga magyarságát s kik a magyar ifjúság hatvan évig elfojtott tavaszi lendületének kirobanását hazaárulásnak hirdették. Az igazi hazafiasságról kellett ekkor beszélni a hazafiasság-üzem kisajátítói és

egy olyan ifjúság előtt, mely az egyetem kopott és megcsúfolt nacionalista eszmeköréből csak most kezdett kibontakozni. A második beszéd Rubin Lászlóé, tömör és egyszerű, mint egy Meunierszobor, melyet a munka öntudata fog át. Beszámolás egy év önképző munkájáról, tanulásról, olvasásról, előadásokról – azoknak szólt, kik éretlennek tartották a tavaszi vetést. Polányi Károly pedig már a forradalmak nyelvén szólt: a hazafiasság tudatára ébredt s a tudomány tisztító-tüzében acélosodott ifjúságnak, az egész mai Magyarországnak hirdette az ifjúság ígéjét: az akarat princípiumát Mert nem elég az igazságot felismerni s az igazságban elmélyülni: *akarni* is kell az igazságot s magunkból a történelemben kivetíteni Aki hinni akar az ifjúságban, olvassa el a „Három március”-t és hinni fog abban is, amit az említett ünnepi estén megint Ady Endre vett elsőnek észre: hogy tanulás, fiatalság, tudomány és irodalom végső soron és legfőképpen mind-mind *politika* . . . E rossz téli napokban azok, akik nem csinálják a tavaszt, úgy sem tehetnek egyebet, mint hogy hisznek a tavaszban . . .

MOZGALOM.

A Galilei Kör

e hónapban fejezte be félévét. Az orvostanhallgató-szakosztályban *Flamm* Sándor ismertette Iwar *Bang Der Blutzucker* című könyvét. *Polányi* Mihály dr. Abszorptiós jelenségek címen tartott előadást. *Schuszter* Gyula dr. folytatta pszichiátriai, *Ferenczi* Sándor dr. pedig pszichoanalitikus szemináriumát. December 6-án *Gutman* Lajos dr. tartott előadást a magyar

mezőgazdaság válságáról. A *Kör Aradi* Viktor vezetése mellett tagértekezletet tartott az *Országos Néptanulmányi Egyesület* munkájában való részvétel tárgyában. A bölcsészhallgató-szakosztályban *Vétes* Sándor ismertette *Payot Az akarat nevelése* című könyvét. A többi estéit a Szabad Iskola előadásai foglalták el, amelyeken a hallgatóság nagy része a Kör tagjaiból állott.

A Szabadgondolat kiadóhivatalát január 1-től I., Krisztina-körút 81. szám alá helyeztük át. Ide küldendők az előfizetések és reklamációk. Lapunk szerkesztőségének címe továbbra is VI., Andrásy-út 48., ahova a lap szellemi részét illető közlemények küldendők.

A szerkesztésért Polányi Károly felelős.